

دیدى مه‌لای گه‌وره بۆ فه‌رمووده
 شیعره‌کانی به‌نموونه
 م. کامران جمال محمد
 زانکۆی کۆیه/ کۆلیجی په‌روه‌رده
 پ.د. جواد فقی علی
 زانکۆی کۆیه/ کۆلیجی زانسته کۆمه‌لایه‌تیه‌کان

پوخته‌ی توێژینه‌وه:-

مه‌لای گه‌وره بیرمه‌ندو گه‌وره زانای دیاری کورد له‌سه‌ده‌ی بیسته‌مدا، له‌زۆریه‌ی بواره‌کانی زانسته ئیسلامیکان پای تایبه‌تی خۆی هه‌یه.

مشت و مپ هه‌یه له‌سه‌ر هه‌لوێستی مه‌لای گه‌وره له‌ فه‌رموده‌کانی پیغه‌مبه‌ر محمهد (درودی خودای لیبیت) ئیمه‌ له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا تێروانیی مه‌لای گه‌وره له‌سه‌ر فه‌رموده‌کانی پیغه‌مبه‌ر ده‌خه‌ینه ژێر توێژینه‌وه‌و لیکۆلینه‌وه‌، وه‌شهن و که‌وی ده‌که‌ین به‌تایبه‌تی له‌روانگه‌ی هۆنراوه‌کانیه‌وه .

ئهم توێژینه‌وه‌یه‌ دا به‌ش ده‌بیت به‌سه‌ر دوو ته‌وه‌ردا له‌ته‌وه‌ری یه‌که‌م: باسی چه‌مکه‌ ئاینیه‌کان له‌هۆنراوه‌کانی مه‌لای گه‌وردا ده‌که‌ین. له‌ته‌وه‌ری دووهم: تێروانیی مه‌لای گه‌وره له‌سه‌ر فه‌رموده‌کانی پیغه‌مبه‌ر له‌روانگه‌ی هۆنراوه‌کانیه‌وه ده‌خه‌ینه روو.

له‌گه‌ڵ ده‌رئه‌نجام و راسپارده‌کان.

ده‌ستپێک

بنه‌ماله‌ی جه‌لی وه‌ك حاجی قادری کۆپی له‌ نامه‌یه‌ کدا که له‌ ته‌سته‌نبوئه‌وه بۆ (حاجی مه‌لا عه‌بدوولای جه‌لی) نار دووه ده‌لی :

به‌غه‌یری جه‌ددی ئیوه‌ کیه‌ه‌دانا له‌ کوردستان ته‌ساسی عیلمی دانا(١)

بنه‌ماله‌یه‌که‌ ده‌یه‌ها زانا و که‌له‌ پیاوی ناوداری به‌ میلیله‌تی کورد به‌خشیوه‌، له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا کورته‌ باسێک ده‌رباره‌ی راو دیدی که‌سێک له‌و بنه‌ماله‌یه‌ پێشکه‌ش ده‌کری ئه‌و که‌سه‌ی ئه‌گه‌ر ته‌نها ئه‌م دوو به‌یتیه‌ی خواره‌وه‌ی له‌دوای خۆی به‌جێ هێشتبايه‌ ده‌بوو هه‌موو لایه‌ك شانازی پێوه‌ بکرايه‌ :

هه‌تا ده‌رمم له‌بۆ کوردان ده‌نالم عیلاجیان چۆن بکه‌م هاوار به‌مالم

ده‌بێ من که‌یفی چیم به‌ دونیا بێ قه‌ومی من وا ره‌زیل و ریسوایی(٢)

مه‌لای گه‌وره ئه‌و که‌سه‌یه‌ هه‌موو چرکه‌کانی ژیانی خۆی بۆ خزمه‌تی میلیله‌ته‌که‌ی ته‌رخانکردووه هه‌ر له‌ خه‌می ئه‌و میلیله‌ته‌ش سه‌ری نایه‌وه، جیهانی ئه‌و که‌سایه‌تیه‌ ده‌ریایه‌کی بێکه‌ناره‌ ئیمه‌ لێرده‌ا هه‌ول ده‌ده‌ین تیشک بخه‌ینه‌ سه‌ر شیعره‌کانی که‌ چه‌مکی ئاینی هه‌لده‌گرن و دیدی ئه‌و زاته‌ ده‌رباره‌ی فه‌رموده‌ی پیغه‌مبه‌ر (د.خ) بخه‌ینه‌ روو، بۆ ئه‌وه‌ی بزانی تا چه‌ند ئه‌م که‌له‌ پیاوه له‌ خه‌می میلیله‌ته‌که‌یدا بووه و ویستویه‌تی ریگانیشانه‌ر بێ بۆ سه‌رفرازی و دواڕۆژی روناك بۆی .

زۆر که‌س که‌ شیعره‌کانی مه‌لای گه‌وره ده‌خوینیته‌وه به‌تایبه‌تی ئه‌و به‌یتیه‌ی که‌ ده‌لی

رواه‌ الدارقطني حدثنا الترمذی..... پاكی له‌ده‌ست ئیمه‌دا له‌واپۆر تاكو ده‌رزى(٣) .

واههست ده کامه لای گه وره هه لوئستیکی نه ریئی به رامبهر فهرموده ی پیغه مبهه هه یه و نه و داوا ده کامه کورد خویان خه ریک نه کهن به فیر بوونی ئیسلام و زانستی فهرموده.

ئه م توئینه وه یه هه ولده دا وه لای ئه م پرسیاره بداته وه: ئایا هه لوئستی مه لای گه وره به رامبهر فهرموده هه لوئستیکی نه ریئی هه؟ ئایا مه بهستی مه لای گه وره له ناشکرا کردنی پایه ی هه ندی فهرموده چیه؟ ئایا مه لای گه وره نیشانه کانی دواروژ وهک هاتنه خواره وه ی عیساو مه هدی و ده جال رت ده کاته وه؟، ئه مانه و چهند پرسیاریکی دی ته وه ری ئه م توئینه وه یه.

له راستیدا ئه وانه ی پشتر دهرباره ی مه لای گه وره یان نوسیوه زور به که می وه لای ئه م پرسیارانه یان داوه ته وه، ته نها هه ردوو به ریز: (پ.د. جه مال محمد فقی رسول) له لیکۆلینه وه ی له سه ر عه قیده ی ئیسلامی مه لای گه وره، (پ.د. جه واد فقی علی) له نامه ی ماسته ره که ی ئاماژه یان به ئه م بابه ته کردوو.

ئیمه له م توئینه وه یه دا هه ول دده یین دیدی مه لای گه وره دهرباره ی فهرموده بخه یه روو، تا بگه یه نه نجامی بویه ئه م توئینه وه یه که به ناو نیشانی (دید ی مه لای گه وره بو فهرموده شیعه ره کانی به نمونه) یه، بابه ته زانستیه که ی وای پتویست کرد دابه ش بکریته سه ر دوو ته وه ر. ته وه ری یه که م: چه مکه ئاینیه کان له شیعی مه لای گه وره دا.

ته وه ری دووه م: دید ی مه لای گه وره بو فهرموده له روانگه ی شیعه ره کانیه وه له گه ل دهرئه نجام و راسپارده.

ته وه ری یه که م:-

چه مکه ئاینیه کان له شیعی مه لای گه وره دا :-

مه لای گه وره له نیو شیعه ره کانیدا زور چه مکی ئاینی به کاره یناوه و واده رده که ویت ئه و زاته شیعی وهک ئامرازیک بو گورانکاری له کۆمه لگه دا به کاره یناوه، بویه ویستویه تی خه لک تیروانینیکی نوئیان هه بی ته نانه ت بو چه مکه ئاینیه کانیش.

وادیاره له سه رده می مه لای گه وره ئاین و چه مکه ئاینیه کان له لایه ن هه ندی له شیخ و مه لاکانه وه قوز تراوه ته وه بو هه لئه تاندن و فیلکردن له خه لک، بویه هاواری مه لای گه وره هاواره بو تیگه یشتنیک نوئ بو ئاین و چه مکه کانی، بیگومان مه لای گه وره له م شۆرشه ی که دهستی پیکردوه که ده کری ناوی بنین: شۆرش (خویندنه وه ی نوئ بو ده که کانی ئاین)، بۆمان دهرده که وئ مه لای گه وره به چاوی ریز و سه رسورمانه وه سه یری بیرمه نده کانی جهانی ئیسلامی کردوه، له وانه: (جه ماله دینی ئه فغانی) و (محمد عبده) و (ره شید ره زا) و ..... وه له زانایانی کورد وهک (مه ولانا خالید) و زاناکانی بنه ماله ی جه لیزاده و حه یده رییه کان و موفتییه کانی هه ولیر و زانایانی پارچه کانی تری کوردستان. له خواره وه هه ندی له و چه مکه ئاینیه کان ده خه یه روو که مه لای گه وره له شیعه ره کانیدا ئاماژه ی بو کردووون:

یه که م: له بابه تی ناسینی خودا و خودا په رستی: له م باره یه وه مه لای گه وره ئاماژه ی بو چهند بابه تیک کردوو له وانه:

١- خوا خاوه ن لوتفه و دروستکه ری هه موو بوونه وه ره و هه موو سیفه تیک جوا نی تیایدا کۆبووه ته وه، له م باره یه وه مه لای گه وره ده فهرموئ:

بویه ئومید ئه که م له لوگفی خودا خالقی مانگ و روژ و شه و (٤)

وا دهرده که وئ مه لای گه وره له م به یته دا ئاماژه بو فهرموده یه کی خودا ده کات که ده فهرموئ: {الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ} (٥)

هه روه ها دهره باره ی سیفاتی خوا ده فهرموئ:

به چی ئه گه ری به کئ ئه کری ئیداره له بۆکی دیته تعداد و ژماره

لیره دا مه لای گه وره ئاماژه بو فهرموده ی خودا: {وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ رَحِيمٌ} (٦) ده کات .

هه روه ها دهره باره ی هه ندیک سیفه تی تر مه لای گه وره ده فهرموئ:

به غیره ز قدرتی داواری جبار به غیره ز پادشای خلاق و قهار (٧)

(جبار ، خلاق ، قهار) سئ سیفه تن له سیفه ته کانی خودای گه وره که له فەرمووده کانی خوی گه وره: {الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمُنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ} (۸) و {إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ} (۹) و {سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ} (۱۰) دا هاتوون . ههروه ها له قه سیده شیوه بۆ (سعد زغلول) ده لئ:

ره بئ هه ر تو خاوه ن ئه مری ئه وی زیندوو بی غه یری تو ئه مری (۱۱)

چه مکی خاوه ن فەرمانی خوی مه زن له زۆر ئایه تی قورئانی پیروژ هاتوو له وانه {قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ} (۱۲) ههروه ها چه مکی خوا زیندوو و هه ر به زیندوو بی ده مینیتته وه له چه ند ئایه تیکی تر دا هاتوو له وانه {هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ} (۱۳) وه هه وره ها هه موو زیندوو هه ک ده مری له فەرمووده ی خودا: {كُلُّ نَفْسٍ دَائِقَةُ الْمَوْتِ} (۱۴) هاتوو . ههروه ها ده لئ:

ئه وه ی لای ئیوه داواری آمورن له به رده ستی خوا که متر له مورن

که سی ایمانی به خوا و قودره تی بی چلون ئه و اعتقاده ی ده چته قلبی (۱۵)

۲- ته نها خودا وه ند تا که کان و میلیه تان ده کاته خاوه ن ده سه لات، له م باره یه وه ده فهرموئ:

کورد ه کانیش بکاته صاحب جاه سنه الله فی الذین خلوا

لیره ده رده که وی مه لای گه وره به نگی به ئایه تی قورئان هینا وه ته وه، چونکه (سنه الله فی الذین خلوا) له دوو ئایه تی قورئانی پیروژ له بابه تی باسی نه ته وه کانی پیش ئیسلام هاتوو، هه ردوو ئایه ته که ش له سوره تی ئه حزابه ، یه که میان له ئایه تی ژماره (۳۸) ده فهرموئ: {سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا} (۱۶) ، و دووم له ئایه تی ژماره (۶۲) ده فهرموئ: {سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ} (۱۷).

جگه له وه ی له چه ند ئایه تیکی تر به شیوازی: {وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا} (۱۸)

{فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ} (۱۹)، {وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا} (۲۰) {سُنَّتِ اللَّهُ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ} (۲۱) ههروه ها: {سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا} (۲۲)، {قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكَ سُنَنٌ} (۲۳)

۳- توانای خودا بیسنوره، له م باره یه وه مه لای گه وره له قه سیده ئومید و خواستی دوا ی چاک بوونه وه ده فهرموئ:

به نه زه ر تو خودایه ئاسانه بازو شاهین هه لئین له ترسی که و (۲۴)

واته له ده سه لاتی خودایه شتی پیچه وانه ی باو رووبدا، وه ک ئه وه ی باز و شاهین که دوژمنی که ون و که وه له ده ستیان هه لئین، ئه وان له ده ست که وه لئین.

ههروه ها ده فهرموئ:

چاره چیه خویه تو ده زانی خوت عالمی ظاهر و نیهانی

لیره دا مه لای گه وره ئاماره بو دوو سیفه تی تری خودای مه زن ده کات که له چه ند ئایه تیکی قورئانی پیروژدا ئاماره ی بوکراوه وه ک: {عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ} (۲۵).

ههروه ها له قه سیده ی (هه ناسه هه نکیشان و پارانه وه) دا ده فهرموئ:

لطفی توه ملجه ئو په ناهم روحمیکی به کورد بکه ئیلاهم (۲۶)

۴- خواپه رستی پیویستی به زانست و تیگه یشتن هه یه

له قه سیده ی ئاهوناله بو ژیا نه وه ی میلیه ت ده فهرموئ:

حه سودن بو یه بازاریان که ساده نه زانن بو یه تاعه تیان فه ساده (۲۷)

لیره دا مه لای گه وره ده ریده خا ئه نجامی حه سودی بی بازار ی ده بی و نه زانین ده بیته هوی قه بو ل نه بونی عیبادت و خواپه رستی، واته خواپه رستی پیویستی به تیگه یشتنی ئابین هه یه.

۵- مرو ف ده بی ته نها له خوا بترسی، له م باره یه وه مه لای گه وره ده فهرموئ:

نه کهن خه و فی نه کهن ترسی له هیچ کهس به غیره ز پادشای داواری اقدس (۲۸)

مه بهستی له داواری اقدس ، واته خوای که سیبهره بو هه موو خه لکی هه موو نه پینه که ده زانی و پاک و بیگه رده ، خوا له قورئاندا له م باره یه وه ده فهرمووی: {هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ} (۲۹).

ههروهه ده فهرمووی: {مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ} (۳۰).

۶- ده یه وی له ریگی ئه مه بهتانه وه بیرورای خه لکی به پینه ته وه سه ریگی راست:

ئه گهر مولکه هه مووی ملکی خودایه ئه گهر شیخه ئه گهر قطبه هه بایه

بابه تی مولک هه مووی مولکی خودایه ، له قورئانی پیرۆزدا له زور ئایه تدا ئامازه ی پیکراوه وه {وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ}

(۳۱) ، وه قوتب که زورجار له شیعره کانی مه لای گه وره دیت به مانا غه وسه ، واته ئه وه که سه ی جیگی تپروانی خوای گه وره له ناو هه موو

بوونه وه له هه موو سه رده می و هه ر ئه وه له سه ر دلی فریشته ئیسرافیله ، و ده کری بلین به رزترین پله ی سؤفیگه ریه وه که سه رچاوه و چاوی

ریبازی سؤفیگه ری ده ژمیردی (۳۲) ، ههروهه مه لای گه وره ئامازه بو ئیراده ی خوا ده کاو ده لی :

ئیراده ی قدره تی خوای من ته واوه چ حاجه تمان به شیخ رای کراوه

ئیراده و قودره ت، واته ویست و هیز و توانا که دوو سیفه تی خوای گه وره ن و خودا وه سفی

خوی پیکردوو وه که ده فهرمووی: {قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا} (۳۳).

دووهم : تپروانی مه لای گه وره بو سؤفیگه ری و شیخایه تی و پروابوونی خه لک پیمان : لپرده مه لای گه وره ئه سپی خوی تاوداوه و پرواناکه ی

کهس توانیبتی پتی بگات، له خواره هه ندی له وه چه مکانه ی مه لای گه وره ئامازه ی پیکردوون ده خه پنه روو :

۱. شوپش دژی به کاره پتانی ئاین بو ده سته که وتی که سی :

واپیده چی له سه رده می مه لای گه وره له لایه ن زوریه ی شیخه کانه وه ئاین قوزتراوه ته وه بو خۆده وه له مه ندکردن و هه لئه تاندنی خه لکی ، بویه

دوورناکه وینه وه له راستی گهر بلین مه لای گه وره شوپشیک دژی قوزتنه وه ئاین راگه یاندوووه ویستویه تی میلله ت هوشیار بکاته وه له وه

چه واشه کاریانه ی که له لایه ن هه ندی له شیخه کانی سه رده می مه لای گه وره ئه نجامدراوه ، ئه مه ئه وه ناگه یه نی مه لای گه وره دژی سؤفیگه ری

بووی له ئیسلامدا ، به لگه شمان بو ئه مه راستیه ئه وه یه مه لای گه وره له شیخه کانی به مه ولانا خالیدی هه لداوه داوای لیکردوو سه ر به رز

بکاته وه و بنواری چون ده رویش و مریده کانی سه رده می ئه وه له ئاین دوورکه وتونه ته وه و له لایه ن شیخه کانه وه فریو دراو، ههروه که ده فهرمووی:

خالیدی شاره زووری سه ر له قه بری پینه ده ر ته ماشاکه قهومی تو چ ده ردیکیان هاته سه ر (۳۴)

ههروهه په یوه ندییه کی پته وی هه بووه له گه ل کاک ئه حمه دی شیخ و شیخ عومه ری زاینه دین نه قشبه ندی و سه یده کانی به رزنجه (۳۵) ، بو

نمونه ده رباره ی شیخ عومه ر ده فهرمووی:

شیخ عومه ر زاتیکی منه وه ر بوو خادمی شه رعو عیلمی ئه نوهر بوو

شیخیک عالی و نه فهس پاک بوو تا بلتی شیخه کی گه لیک چاک بوو (۳۶)

له قه سیده ی ئاهوناله بو ژیا نه وه ی میلله ت - مه لای گه وره به زمانی گزنده ئامیز روو له مه لاکان ده کات و ده فهرمووی:

مه لاکانیش له حه قیان زور خه یان ئه وانیش هه ر ده لئی گه وج و نه زانن

لپرده ده کری بلین وشه ی (خه یان) که له سه ر کیشی (فعال) خه یان وشه یه کی کوردی وه رگه رپراوه واته : به روا له ت دوستی نا راست ، خوداش له

قورئانی پیرۆزدا ده فهرمووی: {إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ} (۳۷).

۲- قازانجی شیخه کان ، واده رده که وی هه لسه که وتی شیخه کانی سه رده می مه لای گه وره زور مه لای گه وره یان قه لسه کردوه و گه یاندویه تیه

ئه وه قه ناعه ته هوی یه که می دواکه وتی میلله تی کوردو دوورکه وتنه وه ی له ئاینی ئیسلام ده گه رتته وه بو هه ندی له شیخه کان و هه لسه که وتی

چه واشه کاریان.

هه ر بویه له قه سیده ی - قازانجی شیخه کان - مه لای گه وره ده فهرمووی:

ههتا شیخی له کوردستان بمیئی ئومیدی زنده گانیت پی نه میئی (۳۸)

۳. رونکردنه وهی بیروباوهری خه لکی عهوام به شیخه کان: مه لای گه وره بو ئه م مه به سته ده فهرمووی :

ئه ئین باران به ئه مری شیخ ئه باری به ئه مری کن فکان وهک امری باری (۳۹).

مه به ست له ئه مری باری : فهرمانی خودایه که له قورئان باسکراوه له چه ند ئایه تی له وانه: {سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ} (۴۰).

خلاصه کافه پی زهر راتی عالهم چ افلاک و چ أملاک چ انجم (۴۱)

به ئه مری حه زه رتی پیره دهوامی حه یات و موت و ته رتیب و نیظامی

مه لا گهر بیت بلئی نابی وهه ابی ئه ئین ئه و فاسقه بوته وهه ابی (۴۲)

سییه م: باسکردنی یاران پیغه مبه ر له شیعه کانی: له م بابه ته مه لای گه وره ده فهرمووی :

صحابی رهش کهوا قه بری دیاره مه سافه ی سی سعات دووری له شاره (۴۳)

مه به ست مسافه ی سی سعات دوور له م شاره ، مه به ست دوئی ئه سحابانه که له و دیوی چیاپی باواجیه وه به پی سی کاتژمی رپی له کویه وه دووره، ههروه ها ده ئی:-

صحابه ی مصطفی گهر ترسه نوک بان .... چ ایشیان بو له کوردستان و ئیران. (۴۴)

چوارهم: دین و دونیا پیگه وه به نندن، مروف چو ن هه ول بو دین ده دا ئاوا ده پی هه ول بو دونیا ش بدات:

ئه وهی دونیا ی نه پی دینی ضعیفه ... مه لا پی یان شیخ (۴۵) یان خه لیفه (۴۶)

مداری دین و دونیا هه ر غنایه بلئی - الفقر فخری - افتراه (۴۷)

ئه وهی لیره دا جیگی سه رنجه ئه م وته یه یه که هه ندیک کهس به فهرمووده ی پیغه مبه ریان داناوه ئه م بو چوونه راست نییه، له ته وه ری داها توو ان شاء الله به درئیژی باسی ده که ین.

پینجه م: گازنده کردن له مه لاکان که بایه خ به زانسته پراکتیه کان نادهن له م بواره دا مه لای گه وره ده ئیت :

مه لای نادان به عینوانی شه ریعت (۴۸) حه رامی (۴۹) کرد له تو عیلمی ته بیعت (۵۰)

مه لا ئه گهر مه لا با میلله ت بو وای لی ده هات

ئه وروپایی چی ده کرد له سه ر قطعه ی روژه لات (۵۱)

بو ئه م مه به سته ش مه لای گه وره هه لده ستی به ده رخستنی واقیعی هه ندی کۆلکه مه لا که به ناوی ئایینه وه خه لک هه لده خه له تین و ده ئی:

مه لا و شیخه کان پی دین و به دخوون ..... ألا انهم هم المفسدون

لیره مه لای گه وره ئه م به شه ی به یته که ی له ئایه تی قورئانی پیرو ز وه رگرتووه ئه م جو ره وه رگرتنه ش پیی ده وتری (اقتباس) (وه رگرتن) خودا ده فهرمووی: {أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ} (۵۲) ، ههروه ها ده ئی:-

ماموستای فه قیر لاری ده نواری بو کونکه ماستی شه ری ده گوری (۵۳)

شه شه م: باسکردنی سو دی عیلم و مه عریفه ت مه لای گه وره راستی و سوودی عیلم و مه عریفه ت بو میلله ته که ی روون ده کاته وه و جه خت له سه ر ئه و راستیه ده کات و ده ئی:

به عیلمی کیمیا و قوه تی نور به گیاره و به زه بلین و به واپور (۵۴)

چلون قطبی فه قیریان پی نیشان کرد پرۆزه ی شیخ ئه فه ندیشیان عه یان کرد (۵۵)

حه وته م: ئاوردانه وه له میژوو، له شیعه کانی داوا ده کات وانه له میژوو وه رگرتن و زورجار شکومه ندیه کانی میلله تی کورد بیر نه وه کان دینیته وه وهک له قه سیده ی (من یه خه ی خو م بو یه دادرم) ده فهرمووی:

واده زانن که کوردو گه لی زیندوون من ئه بینم عه له ل عموم مردوون

وا وھژیر کہوتوون بہ بن دہسہلات رہی ٺہو قہومہ بوچی وای لی ھات

پاش سلطان صلاحی ٺہیوپی (۵۶) زور نہچوو کہوتنہ دہوری منکوپی (۵۷).

ھہشتہم : راستکردنہوہی دہستہواژہکان ، مہلای گہورہ زور جہخت لہسہر راستکردنہوہی دہستہواژہکان دہکات، لہ قہسیدہی (بو ٺاگاداری و ھوشیاری لاوان) دہفہرموی:

عیلمی طبیعت عیلمی خودایہ قالہ و قہوہلہ (۵۸) گشتی ھہبایہ

عیلمی حکایت گہر کہلکی ھہبا دہبایہ دونیا ھہمووی بوئمہ با

ٺیمہ پابہندی و ھہم و ھہیلین ٺیمہ ھہریکی کہری دہجالین (۵۹)

لہ راستیدا کیشہی دہجال کیشہیہ کی قوولہ پیش ٺیسلامہتی لہ ٺاینی جولہ کہش ٺاماژہی بوکراوہو لہ فہرموودہکانی پیغہمبہریش ٺاماژہی بوکراوہ، لہ تہوہری داھاتودا بہدریزی باس دہکری.

نویہم : بہ کارھینانی چہمکی ٺاینی بو مہبہستی تر: لہم بواردا مہلای گہورہ چہند وردہ کاریہ کی جوانی ھہیہ وھک : لہ قہسیدہی (شوخی کوردی) دہتی:

بہ شہو دیتم لہ دہرگی خوئی و فہرمووی فسبحان الذی آسری بعبدہ (۶۰)

ھہروہا دہتی:

ٺہ گہر بیت و تہوہجوه کاتہ (۶۱) قہلبم بہیہ کدہم دہبمہ شیخی سہرہ وہردی (۶۲)

لہ باسی کویہش دہتی:

ھہواکھی خووشہ ٺاوی صاف خووشی بہ عہینی جنہ (۶۳) الخلدہ لہ عہردی (۶۴)

قوولتیک لہ دہوری بابہ گورگور (۶۵) نایدہم بہ منارہی ٺیمام دور (۶۶)

بستی لہ ولات و ملکی کوردی نایدہم بہ ھہزار سہرہوہری (۶۷)

ھہروہا دہستہواژہی ٺہلحد و گوری بہ کارھیناوہ لہ کاتی نہفرہتکردن لہو کہسانہی ریگیان لہ میللت گوری:

ٺہوی ریگی لہ کوردہکان گوری لہ عنہتی خوا لہ ٺہلحد (۶۸) و گوری

ھہروہا چہمکی (جہہالہت و مہعرفہت) ی بہ کارھیناوہ و دہتی:

جہہالہت بروا دہوری عیرفانہ (۶۹) کونہ باب بمری نوری کورانہ

ھہروہا بہ کارھینانی زاراوہکانی سو فیگہری وھک قوطب:

چلون قطبی (۷۰) فہقیریان بن نیشان کرد ریاو تہزویری شیخیشیان عہیان کرد. (۷۱)

ھہروہا لہ قہسیدہی (ٺہم خاکہ) دہتی:

لہسہر ٺہم کورہی ٺہرزہ (۷۲) ٺیوہ ٺہرزہل الناسن (۷۳)

ٺہمہش گہلی غہریبہ ٺیستاش خوٹان نانسن (۷۴)

ھہروہا دہریارہی سعد زغلول دہتی:

بہ وھفاتی زہعیمی بن ھہمتا دوورنیہ گہر بلیم عہرہب فہوتا

نہ کوو تہنہا وھزیری (۷۵) مصری بوو بہ ٺکو حہقنہ عہزیری مصری بوو (۷۶)

نحسی اکبر لہ جانبی (۷۷) غہربی سہری ھینا دہری خودا چ دہتی (۷۸)

ھہروہا لہ قہسیدہی (لال بم بو نہتہوہی کورد) دہتی:

ٺہوہندہ قہومیتی بن حیس (۷۹) و دہمارہ ٺہوہی ھاتہسہری سجدہی (۸۰) لہ بو برد

کہ رویان کردہ تہکیہ و خانہقایان تہوہلایان (۸۱) لہ عیلمی مہدرہسان کرد

به ته پل و دهمبهك كه شكول و پرشته به ته سبج و وه كاز (۸۲) و سول و دووگرد
هموويان بوونه دهرويش و گريده ريزيل و مهنده مورو روت و رهنك زهره (۸۳)

ته وهری دووهم:-

دیدی مه لای گه وره بو فهرموده له روانگه ی شیعره کانیه وه
دوای خویندنه ویه کی ورد بو شیعره کانی مه لای گه وره گه شیتینه ئه و نه جامه ی که مه لای گه وره ده باره ی فهرموده چهنه شتیکی وروژاندوه
که بریتین له مانه:

۱- رت کردنه وهی و ته ی - الفقر فخری - ئه و ده ئی:-

مداری دین و دونیا هه ر غنایه ..... بلی الفقر فخری افتراهه (۸۴) .

۲- ناخوتن له سه ر دوو کتیی فهرموده که سونه نی تورموزی و داره قوتنیه ئه و ده ئی:

رواه الدارقطنی حدثنا الترمذی ..... پاکي له ده ست ئیمه دا له واپور تاکو ده رزی (۸۵).

وه له جیگایه کی تریش باسی فهرموده ده کاو ده ئی:

که داکي چاك نه بی سیسه د حدیثی نه بی ..... چلون تأثیری ده بی وهك پف له په تك و سندان (۸۶).

له چهنه شوئینیکی تریش ئامازه به فهرموده ده کا، وهك ده ئی:

به عیلم و عه قل و هوش و فیکرو عیرفان ..... به قه ولی مصطفی و ئایه تی قورئان (۸۷).

۳- که باسی نیشانه کانی دواروژ ده کات ئامازه بو هاتنه خواره وهی عیساو هاتی مه هدی و ده جال ده کا.

شیوه ی باسکردنه که وامان تیده گه یه نی ئه و زور بابه خیان پینادا و زور به راستیان نازانی، ئه و ده ئی:-

عیسا له ئاسمان مه دی له ناو بیر .... ئیشمان شلوقه یاران چ تدبیر

نه ئه و دیته خوار نه ئه م دیته ده ر.... ده جالیش زورن گشتی سواری که ر (۸۸).

ههروه ها له شوئینیکی دی ده ئی:-

ئیمه پابه ندی وه هم و خه یالین ..... ئیمه خه ربیکی که ری ده جالین (۸۹).

ئه م هه لوئیستانه ی مه لای گه وره چهنه پرسیارنیک ده خاته روو که خویمان له مانه ی خواره وه دا ده بین:-

۱- ئایا مه لای گه وره چون فهرموده ی هه ئسه نگاندوه؟

۲- مه بهستی مه لای گه وره له « پاکي له ده ست ئیمه دا » چیه؟

۳- رای مه لای گه وره ده باره ی کتیبه کانی فهرموده چیه؟

۴- ئایا مه لای گه وره بروای به دابه زینی عیسا و هاتی مه هدی و ده جال هه بووه؟

۵- رای مه لای گه وره ده باره ی کارکردن به فهرموده چیه؟

بو وه لای ئه م پرسیارانه و پرسیار گه لیک دی، له چهنه خائیکدا وورده کاریه کان ده خهینه روو:

یه که م: ئه و فهرمودانه ی مه لای گه وره په تیان ده کاته وه:

مه لای گه وره له شیعره کانی ته نه ها ده قی و ته یه کی هیناوه ته وه و به راشکوی ده ئی هه ئبه ستراوه ئه و و ته یه ش: (الفقر فخری) یه، ئیمه دوای

به دوا دا چون بو مان ده رکه وت به راستی ئه مه فهرموده نیه و وه ئه م و ته یه له زور کتیب هاتوو بو نمونه وهك ئه مانه ی خواره وه:-

۱- المقاصد الحسنه - ي - شمس الدين أبو الخير محمد بن عبدالله بن محمد السخاوي (ك: ۹۰۲) (۹۰).

۲- تحفة الأحوذیه بشرح جامع الترمذی، محمد عبدالرحمن بن عبدالرحیم المبارکفوري (ك: ۱۳۵۳) (۹۱).

۳- التلخیص الحبیر فی تخریج أحادیث الرافی الکبیر، أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلانی (۹۲).

۴-روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني، شهاب الدين محمود الألوسي(۹۳).

۵-العواصم والقواصم في الذب عن سنة أبي القاسم، ابن الوزير محمد بن ابراهيم بن علي بن المرتضى بن امفضل الحسيني القاصمي(۹۴).

۶-معجم المناهي اللفظية وفوائد الألفاظ، بكر بن عبدالله أبو زيد محمد بن عبدالله بن بكر بن عثمان بن يحيى بن غيهب بن محمد (ك: ۱۴۲۹ك)(۹۵).

۷-غرائب القرآن و رغائب الفرقان، نظام الدين الحسيني بن محمد بن حسين القمي النيسابوري (ك: ۸۵۰ك)(۹۶).

۸-حاشية الشهاب على تفسير البيضاوي (عناية القاضي وكفاية الراضي على تفسير البيضاوي)، شهاب الدين أحمد بن محمد بن عمر الخفاجي المصري الحنفي (ك: ۱۰۶۹ك)(۹۷).

۹-روح البيان، اسماعيل حقي بن مصطفى الإستانبولي الحنفي الخلوئي (ك: ۱۱۲۷ك)(۹۸).

۱۰-البحر المديد في تفسير القرآن المجيد، أبو العباس أحمد بن محمد بن المهدي بن عجيبة الحسيني الأبحري الفاسي الصوفي (ك: ۱۲۲۴ك)(۹۹).

۱۱-تفسير حدائق الروح والريحان في روابي علوم القرآن، محمد أمين بن عبدالله الأري العلوي الهري الشافعي(۱۰۰).

۱۲-الأربعون حديثاً في حق الفقراء أهل الصفة (مخطوط)، صدر الدين أبو طاهر السلفي أحمد بن محمد بن أحمد بن محمد بن ابراهيم سلفة الاصبهاني (ك: ۵۷۶ك)(۱۰۱).

۱۳-مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح، علي بن (سلطان) محمد أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري (ك: ۱۰۱۴ك)(۱۰۲).

۱۴-الكوثر الجاري إلى رياض أحاديث البخاري، أحمد بن اسماعيل بن عثمان بن محمد الكوراني الشافعي ثم الحنفي (ك: ۸۹۳ك)(۱۰۳).

۱۵-البدر المنير في تخريج الأحاديث والآثار الواقعة في الشرح الكبير، ابن الملتن سراج الدين أبو حفص عمر بن علي بن أحمد الشافعي(۱۰۴). هرهه موو ئه و سه رچاوانه ی ئامازه مان پیکرد جهخت له سهر ئه وه ده که نه وه که ئه م و ته یه فه رموده نیه و ده ئین هه ئبه ستراره و پوچه و درویه، وه هیچ سه رچاویه ک نیه به راستی بزانیته نه نه یسا بوری له ته فسیره که ی وه ک به ئگه هیناویه تیه وه بی ته وه ی کو مینتی هه بیت(۱۰۵)، وه ئیسماعیل حه قیش ده ئی: راسته به مانا نه ک به وشه و ده ربیرین(۱۰۶).

له خویندنه وه ی رای زانایان بۆمان دهرده که ویت نه وانه ی شاره زای زانستی فه رموده ن ئه م و ته یه رهت ده که نه وه له کاتیکدا هه ندی له ئه و زانایانه ی ته فسیری قورئانیان کردوه و سه ر به قوتابخانه ی سو فیکه رین به ئاشکرا رهتی ناکه نه وه، وه هه ندی جار وه ک به ئگه یه کو فه رموده یه ک ئامازه ی بی ده که ن.

دوه م: باسکردنی دوکتیبی (سنن الترمذی، سنن الدارقطنی) وه ک ئامازه مان کرد مه لای گه وره له م به یته شیعه ری خواره وه باسی ئه م دوو کتیبه ی فه رموده ده کات و ده ئی:

رواه الدارقطنی حدثنا الترمذی..... پاکی له ده ست ئیمه دا له واپور تاکو دهرزی(۱۰۷).

سه ره تا پتویسته ئامازه بۆئوه بکه ین ئه م دوو کتیبه ی فه رموده جیگی بروای موسلمانان و زانایان زور جار ئه و فه رمودانه ی له م دوو کتیبه دا هه یه وه ک به ئگه ی فه رموده ی پیغه مبه ر (د.خ) ده یخه نه روو.

ته نانه ت کتیبی ئیمامی تورمزی به سه رچاوه ی فه رموده ی باش (حسن(۱۰۸)) ده ژمپدری هه روه ها سونه نی داره قوتنیش جیگی بروای زانایانه و زور جار زانایان فه رموده کانی ناو ئه م کتیبه ش وه ک به ئگه بۆ فه رموده ده هیننه وه(۱۰۹) ته نانه ت زور له زانایان ئامازه بۆ بالآ ده ستی داره قوتی ده که ن له زانستی جه رح و ته عدیل و پوختی دانراوه کانی و فراوانی ریوایه ته کانی(۱۱۰)، ئه وه ی جیگی پرسیاره ئه وه یه ئایا بۆ مه لای گه وره به و شیویه ده رباره ی ئه م دوو کتیبه دواوه هه ر ئه و له به یته یکی تریش ده ئی:

که دایکی چاکی نه بی سئسه د حدیثی نه بی .... چلۆن تاپیری ده بی وه ک پف له په تکو سندان(۱۱۱).

ئایا ئه و به چاوی که م سه رنج ده داته فه رموده؟ له وه لامدا ده ئین نه خیر هه رگیز مه لای گه وره به چاوی سوک ته ماشای فه رموده و کتیبی فه رموده ش ناکا به ئگه ش له سه ر ئه مه هه ر و ته ی خو یه تی که ده ئی:-

به عیلم و عقل و هوش و فکرو عیرفان..... به قهولی مصطفی و ئایه تی قورئان (۱۱۲).

واته ئه و قهولی مصطفی (که مه به ست لئی پیغه مبه ر محمه ده) درودی خوی لئییت (وهك ئایه تی قورئان و سه رچاوه ی فیکرو هوش ده ژمیرئ و جیگای بایه خی ئه وه، ئه مه جگه له وهی مه لای گه و ره له ته فسیره که ی و کتیبه کانی - به تاییه ت کتیبه ئوسولیه کانی - وهك: - المصقول فی علم الاصول- زور به راشکاوی فهرموده به سه رچاوه ی دووهم له سه رچاوه کانی ته شریع ده ژمیرئ و ده ئی: -) فهرموده وهك قورئان وایه و ئاشکرایه و به لگه یه بۆ هه موو حوکمه شه رعیه کان(۱۱۳).

مه لای گه و ره کاتی ده ئی سئسه د حدیثی نه ی رهنگدانه وهی نایئ له په روه رده، که دایکی منداله که به خوی په روه رده ی ریک نه ی، په روه رده ی دایکه که بنه مایه کی پراکتیکه ئه مه ئه وه ناگه یه نی مه لای گه و ره له رۆئی فهرموده که م بکاته وه به لکو ده ئی شتی پراکتیکی رهنگدانه وهی زورتره له شتی تیوری، وه کاتی ده ئی:

رواه الدارقطنی حدثنا الترمذی..... پکی له ده ست ئیمه دا له واپور تا ده رزی. (۱۱۴)

مه به ستی به که م زانیی ئه و کتیبانه ی فهرموده نیه چونکه مه لای گه و ره له هیج نوسراو دانراوه کانی کهیدا به که م سه رنجی نه داوته کتیبه کانی فهرموده.

له شیعره کانی ده رده که وی ئه و زور پیغه مبه ری خوشویستوه و داوا له میله ته که ی ده کات ریکه ی ئه و به ر نه دن، بئگومان یه کی یه کتیی خوش بوئ فهرموده کانیشی خوش ده وی و پشت گوئیان ناخات.

خوشه ویستی پیغه مبه ر واته خوشه ویستی فهرموده بۆیه ئه و داوامان لئیده کات بگه رینه وه بۆ راستی ئایینی ئیسلام که لای ئه و بریتیه له ئایه تی قورئان و فهرموده ی پیغه مبه ر (د.خ) وهك ده ئی:-

وه رن ئومه تی خیر البریه ..... له پاش تقدیمی اخلاص و تحیه

به عیلم و عقل و هوش و فیکرو عیرفان..... به قولی مصطفی و ئایه تی قورئان (۱۱۵).

واته ئه و فهرموده ی پیغه مبه ر ده کاته پیوه ر بۆ ده رخستی راستی و دروستی چه مکه ئاینیه کان.

هه ره وک له کتیی عه قیده ی ئیسلامی شوکری خوا ده کا له سه ر نارذنی پیغه مبه ر محمه دو ده ئی:

هه زار هه زار شوکری خودا که ئه و زاته گه و ره موخته ره مه ی کرده خاتم الانبیاء والرسل (۱۱۶).

ئیمه وای بۆ ده چین مه لای گه و ره له کاتی دانانی ئه م قه سیده یه له حاله تیکتی توپه ی بووه له و مه لایانه ی که ته نها خویان خه ریک کردوه به خویندن و خویندنه وهی کتیبه ئاینیه کان و ئاگاداری حالی میله ت نه بون، چی به سه ر هاتوووه هه رچی هه بیوه له ده ستی داوه و مه لاش تا ئه و کاته ش هه ر کتیی ئیبن نه باته ی میسری له وتاری هه یی ده خویننه وه. کاتی که ئه و ده ئی:-

رواه الدارقطنی حدثنا الترمذی..... پکی له ده ست ئیمه دا له واپور تا ده رزی. (۱۱۷)

مه به ستی دوژمنایه تی و به که م زانیی کتیبه کانی فهرموده نیه به لکو ده یه وی به میله ته که ی بلئ هوشیار بنه وه ژیان ته نها بریتی نیه له خویندنه وهی کتیی ئایینی، به لکو ژیان پیویستی به زانسته به گوړانه، به شتی پراکتیکه، سه رنج بده نه ژیانی میله تان بزنان گه یشتنه کوئ و ئیوه ش له کوئین؟ بۆیه مه لای گه و ره ده یه وی میله ته که ی له گه ل زانستی پراکتیکی ئاشت بکاته وه، له به ر ئه وه ی له سه رده می ئه و و ابابو بووه زانسته پراکتیکه کان زانستی شه یتان و شه یتان په رستانه بۆیه ده ئی:

عیلمی طبیعت عیلمی خودایه ..... قاله و قه وه له گشتی هه بایه.

دیاره مه لای گه و ره بۆیه و ده ئی چونکه له سه رده می ئه و موسلمانان رویان له زانسته پراکتیکه کان وه رگێرابوو ته نها خه ریکی زانسته تیوریه کان بوون، له راستیدا له دوای که وتی پایته ختی زانست و ئه دهب (به غدا) له سالی: (٦٥٦ك) موسلمانان زور به ده گمه ن شتی ناوازه یان هیناوه ته دی، به لکو هه ر خه ریکی رافه کردن و رون کردنه وهی نوسراوه کانی زانیانی پیشو بوون، ده رگی (اجتهاد) داخراو (١١٨) سه رده می مه لای گه و ره

بوته سهرده می قاله و قهوه له بئ نهوهی شتیکی نوئ و نوازه بهینریتیه کایهوه، ئەمەش لەو سۆنگەیهوه دی که مه‌لای گه‌وره زۆر خەمی له‌حاله‌تی نه‌خوینده‌واری میله‌ته‌که‌ی خواردوووه بۆیه ده‌ئێ:

هه‌تا ده‌مرم له‌بۆ کوردان ده‌نالَم..... عیلاجیان چۆن بکه‌م هاوار به‌مالَم
فه‌قیرو جاهیل و نه‌خوینده‌وارن ..... له‌لای نه‌وعی به‌شه‌ر بئ قه‌درو خوارن
له‌عیلم و مه‌عریفه‌ت روتن به‌کولی..... خیالی خاوه لایان فکری مللی (۱۱۹).

دیاره ئەو به‌شیتیکی زۆری ئەو دواکه‌وتن و فه‌قیری و جه‌هل و نه‌خوینده‌واری به‌ده‌خاته ئەستۆی مه‌لایه‌کان بۆیه ده‌ئێ:-

مه‌لای نادان به‌عینوانی شه‌ریعه‌ت..... حه‌رامی کرد له‌تۆ علمی طبیعه‌ت (۱۲۰).
سئ یه‌م:- ئەو فه‌رموودانه‌ی که باسی نیشانه‌کانی دوارۆژ (یوم القیامه) ده‌که‌ن.
پیشتر ئاماژه‌مان بۆ ئەوه کرد مه‌لای گه‌وره له‌چه‌ند به‌یتیک ئاماژه‌ی به‌هه‌ندی نیشانه‌ی دوارۆژ وه‌ک: (هاتنه خواره‌وه‌ی عیسا، هاتنی ده‌جال و مه‌هدی کردوووه ده‌ئێ:-

عیسا له‌ ئاسمان مه‌دی له‌ناو بیڕ..... ئیشمان شلۆقه یاران چ تدبیر (۱۲۱).
هه‌روه‌ها ده‌رباره‌ی ده‌جالیش ده‌ئێ:-

ئیمه‌ پابه‌ندی وه‌هم و خه‌یالین
ئیمه‌ خه‌ریکی که‌ری ده‌جالین (۱۲۲).
وه‌ده‌رباره‌ی هاتنی مه‌هدی و ده‌جالیش ئەم وته‌یه‌ی هه‌یه:-
نه‌ئه‌و دیته‌ خوار نه‌ئه‌م دیته‌ ده‌ر..... ده‌جالیش زۆرن گشتی سواری که‌ر (۱۲۳).
ئایا مه‌به‌ستی مه‌لای گه‌وره چیه له‌ ئاماژه‌ کردن به‌و نیشانانه‌؟

گومان له‌وه‌دا نیه مه‌لای گه‌وره برۆی به‌دوارۆژ هه‌بووه نیشانه‌کانیشی قبول بووه، به‌لام ئەو هه‌موو روایه‌ته زۆرانه‌ی ده‌رباره‌ی رافه‌کردنی ئەو نیشانانه‌ی وه‌ی له‌مه‌لای گه‌وره کردوووه وه‌رسبونی خۆی نیشان بدات، چونکه‌ دیاره ئەو روایه‌تانه‌ی له‌کتیبه‌کان به‌تایبه‌تی کتیبه‌کانی (ترغیب و تره‌یب) هاتوووه زۆر شتی جوله‌که‌کانی که‌وتۆته ناو، بۆیه مه‌لای گه‌وره داوا ده‌کات ئەوه‌نده‌ خۆمان به‌و روایه‌تانه‌وه خه‌ریک نه‌که‌ین چونکه‌ ئەو خۆخه‌ریک کردنه‌ی وه‌ی کردوووه زۆر شتی سه‌ره‌کی ژيانمان بیڕ بچیته‌وه و فه‌رامۆشی بکه‌ین.

ئهمه له‌لایه‌ک له‌لایه‌کی دی کانی که‌ ده‌ئێ:-

نه‌ئه‌و دیته‌ خوار نه‌ئه‌م دیته‌ ده‌ر..... ده‌جالیش زۆرن گشتی سواری که‌ر (۱۲۴).
ئوه‌وه ده‌رده‌خات که ئەو برۆی وانه‌بئ عیسا بێته‌ خوار و مه‌هدی و ده‌جالیش بیین، چونکه‌ ئەو ده‌ئێ:

ئیمه‌ پابه‌ندی وه‌هم و خه‌یالین
ئیمه‌ خه‌ریکی که‌ری ده‌جالین (۱۲۵).
لێره‌دا به‌پراستی توشی گرفتیک ده‌بین له‌و بۆچوونه‌ی مه‌لای گه‌وره. خۆ ئە‌گه‌ر بگه‌رێینه‌وه بۆ ته‌فسیره‌که‌ی ده‌بینین به‌پراستی مه‌هدی و عیساو ده‌جال به‌خه‌یال ناو ده‌بات و ده‌ئێ: (نازانم تا‌که‌ی ئەم خه‌یالاته له‌ناو ئیمه‌دا ده‌وام ده‌کا) (۱۲۶).

زۆر جاریش پاساوی هه‌یه بۆ رەت کردنه‌وه‌ی ئەم جو‌ره‌ فه‌رمووده‌یه‌وه ده‌ئێ: «حه‌دیسێ روایه‌تی واحد که‌ مخالفه‌فی قواعد وه‌ اصولی مقرر بئ لای ئیمام ابو حنیفه (رحمه‌ الله) قبول نیه مه‌گه‌ر بگاته ده‌ره‌جه‌ی ته‌واتر» (۱۲۷).

وه‌ زۆریه‌ی ئەو فه‌رموودانه‌ی رەتیان ده‌کاته‌وه به‌بیانوی ئەوه رەتیان ده‌کاته‌وه که‌ گوايه‌ روایه‌تی که‌عب و سه‌دین (۱۲۸).

وه‌ک ئاماژه‌مان بۆکرد قه‌ئسی مه‌لای گه‌وره له‌و باروودۆخه‌ی موسلمانان – به‌تایبه‌تی که‌ میله‌ته‌که‌ی- تیا ئەژیا وه‌ی لیکردوووه بئ: با مه‌هدی هه‌ر له‌ناو بیڕبئ، عیسا تا ئاسمان شه‌ق ئەبئ نه‌یه‌ته‌ خواری، یا الله بۆ زه‌عیمی موجه‌دیدئ ئەو عاله‌مه‌ زیندی کاته‌وه له‌و بیرو قه‌بری زیلله‌ت و جه‌هله‌ بیان هیننیته‌ ده‌ری (۱۲۹).

لێره‌دا پرسیارئ دیته‌ گۆرئ ئەویش ئەوه‌یه ئایا ئەو بابته‌ له‌و شتانه‌یه‌ که‌ پینویسته له‌ئاین بزانی و کاری پینکریت یان نا؟ چونکه‌ گه‌ر له‌وانه‌ بئ ئەوه‌ ده‌بئ بلین مه‌لای گه‌وره لێره‌ کۆئێ داوه‌و نیشانه‌ی نه‌پیکاوه (۱۳۰). له‌پراستیدا ئەو مه‌سه‌له‌ی به‌رز بونه‌وه‌ی حه‌ززه‌تی عیسا بۆ ئاسمان

رەت ناکاتەووە بە لێکو کێشەیی لە گەل شێوەی هاتنە خوارەووی هەیه، لە راستیشدا بابەتی دەجال و مەهیدیش لە فەرموودەدا هاتوووە نەك قورئان، واتە لەو شتانە نیه که زانیی بە پێویست زانرايی لە ئاین.

خۆ ئەو تەنھا کە سێش نیه رای نینگە تیفی لە سەر ئەم بابەتە هەیه ئەو تە لە سەر دەمی خۆمان -عزالدين بليق(۱۳۱) - و - حەسەن تورایی - و مامۆستا ناصری سوبحانی.

ئەو فەرموودانە رەت دەکەنەووە (۱۳۲)، پێشتریش (محەمەد عەبدە) و، (محەمەد رەشید رەزا) رای خۆیان هەبوووە لە سەری. ئەو تە لە سەر دەمی عەبدە و شەیی (آنزلنا) لە قورئان بە مانای دەرچوون لێک دەداتەووە لە ئایەتی: {وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ} دەئێ: آنزلنا بە مانای دەرچوونە و دابەزینی عیسا و اتە: دەرکەوتنی راستی عیسا و بەرپابوونی ئیسلام و سەرکەوتنی، وە دەرکەوتنی راستی عیسا (کە خوانیە) بۆ دیا نەکان (۱۳۳). هەر و هە محمد رەشید رەزا دەربارەیی هاتنە خوارەووی عیسا دەئێ دوو بۆچون هەیه:

۱- دەوتری فەرموودە کە فەرموودە تاکە (ئاحادە) وە لە چەمکی برۆ کار بە فەرموودە تاک ناکرێ.

۲- تائویل کردنی بەووی دابەزینی عیسا واتە: سەرکەوتنی رۆحیەتی یا نەپتی پەيامە کەیی.

بۆیە محەمەد عەبدە لە تەفسیری ئایەتی: {إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ خُذْ هَذَا الصَّلَافَ وَارْفَعْكَ} (۱۳۴) دەئێ: ئەم مردنە ئاساییەو، ئەووی بەرز بۆتەووە تەنھا رۆحی عیسا (۱۳۵).

لە راستیدا مەلای گەورە بەقەڵەمێکی رەخنە گرانه سەرنج دەداتە هەندێ فەرموودەو بەرپاشکاوێ هەندیکیان رەت دەکاتەووە، وەك رەتکردنەووی رای حاکم لە ریبوایەتی دەربارەیی پێغەمەر سلیمان کە بە پەو سلیمانە ئاو لە قولای ژیر زەوی دەبیی و ئەو رای وایە ئەم ریبوایەتە دژە لە گەل عبارەتی قورئان، هەر و هە ریبوایەتی کە عەب دەربارەیی حەزرتی سلیمان کە ویستویەتی بچیتە یەمەن و، لە سەر مەدینە تی پەریووە چەند رۆژی لە مەککە ماوە تەووە و هەموو رۆژی (۵) هەزار مانگا و (۵) هەزار حوشترو (۲۰) هەزار مەری کردۆتە قوربانی (۱۳۶).

هەر و هە ریبوایەتی (سەدی) دەربارەیی داوود رەت دەکاتەووە، بگرە ریبوایەتی بوخاری (۱۳۷) رەت دەکاتەووە کە دەئێ: «نەبیه کە لە ئەنبیا لە غەزا دوعای کردو رۆژی بۆ حەپس کرا» (۱۳۸).

دیارە ئەو هەندێ پەنسیپی هەیه بۆ قبول کردنی فەرموودە لەوانە:-

۱- هیچ فەرموودەیی کێ راست لە پێغەمبەرەووە نەقل نەکراوە دەربارەیی خزرو ئیلیاس و عیسا و دەئێ:-

«خو ئەزانی چیان بە سەر هاتوووە زهني خوتان بەو نەقالانە مشغول مە کەن» (۱۳۹).

۲- پێی وایە رەخنە گرانی فەرموودە بایەخی پێویستیان بە رەخنەیی فەرموودەکانی مناقب نەداووە ئەو دەئێ: «ذاتاً نقادانی حدیث اعتنایان بە نقدی أحادیثی مناقب نە کردیە، فضل لە حکایاتی قصاصان، بۆیە دەئێ: «گوئی مەدە حیکایەتی وەهیی کورپی منبە با ئەحمەدیش نەقلی بکا» (۱۴۰). هەر و هە لە جیگایە کێ دی دەئێ: «من برۆاییم هەیه بە بوخاری و مسلم أما لە أحکامی شرعیە، لە أحکامی کەون و ایجاد متوقفم علی الاقل ئەبێ تائویل بکری» (۱۴۱).

واتە ئەو، ئەو فەرموودانەیی دەربارەیی ئەحکامی شەرعیی بێ گەفت و گو وەرپان دەگری، بەلام کاتی دیتە سەر ئەو فەرموودانەیی کە باسی کەون و ایجاد دەکات هە ئۆیستەیی هەیه و پێی خۆشە تائویلان بکات.

لە راستیدا مەلای گەورە زۆر رەخنە لە نقالی فەرموودە دەگری بە تاییەتی: کە عیسی أحبارو وەهیی کورپی منبە (۱۴۲)، بەرپاشکاوێ دەئێ: «سبحان الله نقال چەند بێ محاکمەن، عەمەلی مؤمن چۆن سواری مؤمن دەبێ لە دونیا، یاخود کافر چۆن سواری عملی خۆی دەبێ لە دونیا» (۱۴۳). لە کۆتایش تەسلیم دەبێ و دەئێ:- «بلیم چی مقابە لەی امامی أحمد و بخاری و موسلم و أبوداود و تورمزی ناکری» (۱۴۴).

پێویستە ئاماژە بۆ ئەو هەش بکەین ئە گەر چی هەندێ لە زانایان فەرموودەیی -عیسا و دەجال و مەهدی بە فەرموودەیی متواتر لە قەڵەم ئەدەن (۱۴۵).

لە راستیدا ناپێ ئەو هەندە بە هەستیارانە سەرنج بەدینە سەر باسکردنی -عیسا و مەهدی و دەجال- گەر فەرموودەکانیش راست بن لەم رۆژگارەدا رەخنە گرتن گەشتۆتە ئاستی تەنانەت باس لە راستی و دروستی هەندێ فەرموودەیی (صحیحی) بوخاری و موسلمیش دەکەن، هەندێ

دهنگ ههیه دهلی لهوانهیه هندی فرموده‌ی ناو ئه و کتیبانه‌ش راست و دروست نه‌بن.

بۆ نمونه ئیمه ده‌توانین باسی به‌کێک له‌زانایانی هاوچه‌رخ بکه‌ین که مامۆستا ناسری سبجانییه که چه‌ند راو بیرو بۆ‌چونێکی تایبته به‌خۆی ههیه له‌م بواره‌دا وه‌ک:

۱- له‌روی حوجیه‌ته‌وه ئه‌و جۆره فرمودانه‌ی که‌زانایانی (محقق) ناویان ناو (خبر الاحاد) جیای کردوونه‌وته‌وه له‌ جۆری (متواتر) و پیتی وایه بۆ‌بابه‌تی بنه‌ماکانی (اعتقادیات) و بابته‌ته په‌رسته‌شه‌کان (العبادات) قورئانی پیرۆز رومانی کردوون و ده‌کریت پشت به‌ فرموده‌ی (متواتر) یش به‌ستریت (۱۴۶).

۲- سه‌باره‌ت به‌مه‌رجه‌کانی (مه‌تن) ی فرموده‌: هه‌ولێ زانایانی پێشینی فرموده‌ ناسی به‌رز نر‌خاندووه، به‌لام سه‌رنجیشتی له‌سه‌ر ئه‌و مه‌رجانه هه‌بووه و پیتی وایه‌وه مه‌رجیکی گرنگ و بنه‌ره‌تی گوێ پینه‌دراوه که ئه‌ویش: (به‌راورد کردنی ده‌قی ریوایه‌ته له‌گه‌ل قورئانی پیرۆزدا) و په‌دکردنه‌وه‌ی ئه‌و ریوایه‌تانه‌ی که‌به‌جۆرنیک له‌جۆره‌کان، پێچه‌وانه‌ی ده‌قیکی قورئانی پیرۆزن، هه‌رچه‌ند له‌رووی سه‌نه‌دیشه‌وه قسه له‌سه‌ر ریوایه‌کان نه‌بیت (۱۴۷).

۳- زیاد کردنی مه‌رجیک بۆ (راوی) له‌سه‌ندی فرموده‌دا: مامۆستا ناسری پیتی وایه‌وه که‌ده‌بایه له‌گه‌ل هه‌ردوو مه‌رجی (عدل) و (ضبط) که‌زانایانی فرموده وه‌ک دوو فیله‌ته‌ری بنه‌ره‌تی بۆ راوی دایان ناو و مه‌رجیکی تریان دابنایه که ئه‌وه‌یه: (راوی) فرموده نابیت له‌و که‌سانه بووبیت که‌هاتوچۆی لای میرو سوئتان و والیه‌کانی کردووه، مه‌گه‌ر سه‌لما بیت که به‌مه‌به‌ستی چاکسازی، یان بۆ نامۆزگاری چووه‌ته لایان (۱۴۸).

۴- داوا ده‌کات له‌بابه‌تی زانستی (جهرح و ته‌عدیل) دا په‌یره‌وی له‌رێبازی توندگیره‌کان بکه‌ن، ئه‌وانه‌ی که مه‌رجی توندو تۆلیان هه‌یه، نه‌ک شلگیره‌کان، ئه‌وانه‌ی که‌له‌دانانی مه‌رجه‌کاندا ده‌ستیان دانه‌گرتووه (۱۴۹).

۵- له‌به‌شیکێ یاداشت نامه که‌یدا هه‌له‌یه‌کی باو راست ده‌کاته‌وه، که‌زانایانی پاش پێشه‌وايان (بوخاری و موسلیم) سه‌باره‌ت به‌ دوو کتیبی هه‌ردووکیان که‌باوه‌ر پیکراوترین سه‌رچاوه‌ی فرموده‌ن و ناویان ناو (الجامع الصحیح) و توویانه ئوممه‌ت ئیجماعی هه‌یه که (أصح کتابین بعد کتاب الله)ن، واته دروستترین دوو کتیبین پاش قورئان. ده‌لیت: راست نیه‌و خودی دوو پێشه‌واکه خۆیان به‌رامبه‌ر یه‌ کتر وایان نه‌زانیه‌وه. زانایانی پاش ئه‌وانیش هاوده‌نگ نه‌بوون که‌هه‌رچییان تیدایه له‌جۆری (صه‌حیح)ن (۱۵۰).

له‌کۆتایدا دواي لیکۆلینه‌وه بۆمان ده‌رده‌که‌وی مه‌لای گه‌وره‌ ده‌رباره‌ی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی عیسا و هاتنی ده‌جال و مه‌هدی چه‌ند هه‌ولێکی هه‌یه له‌وانه‌:-

۱- به‌لاواز کردنی فرموده‌کان گه‌ر بکری (۱۵۱).

۲- تاویل کردنی - مه‌لای گه‌وره بۆ ئه‌و فرمودانه‌ی باسی- هاتنی عیسا و مه‌هدی و ده‌جال ده‌که‌ن به‌م شیوه‌یه‌ی خواره‌وه تاویلی هه‌ندی له‌ نیشانه‌کانی دوارۆژ ده‌کات:

ئاگری عه‌ده‌ن ئاگری دوو به‌ره‌کی ئینگلیزه‌کان بوو که‌له‌عه‌ده‌نه‌وه به‌ره‌و ئاسیا هات و جه‌نگی جیهانی یه‌که‌می لێ که‌وته‌وه‌و بووه هۆی کۆبونه‌وه‌ی خه‌لکی له‌ولاتی شام، هه‌روه‌کو بووه هۆی شکستی موسلمانان، له‌دریژه‌ی ئه‌و باسه ده‌لی: ده‌جال ئه‌و که‌سانه‌ن که ئاینیان فرۆشتووه، وه‌هه‌رکه‌سی تۆوی دووبه‌ره‌کی له‌ناو خه‌لکی بلاو بکاته‌وه ئه‌وه ئه‌و ده‌جاله، ده‌رباره‌ی مه‌هدیش ده‌لی: ئه‌وه‌ی ده‌رباره‌ی مه‌هدی له‌حیکایه‌تی حیکایه‌ت خوانان ده‌بیستی ئه‌وه مه‌حاله‌و نایه‌ته‌دی و، هه‌یج کات تاکتیک ده‌ست به‌سه‌ر هه‌موو دونیادا ناگری. به‌لگه‌ش بۆ ئه‌و راستیه ئه‌وه‌یه ئه‌گه‌ر که‌سی بیتوانیایه ده‌ست به‌سه‌ر هه‌موو دونیادا بگری ئه‌وه پێغه‌مبه‌ر محمه‌د (درودی خواي لیبیت) ده‌بوو، ئه‌و له‌گه‌ل ئه‌و هه‌موو تواناو هیرو هاوکاری خوداو جه‌نگاوه‌ره ئازایانه نه‌یتوانی هه‌موو دنیا بگری، به‌لک و هه‌ر له‌ناوچه‌یه‌کی دیاری کراو ده‌سه‌لاتی به‌رپابوو.

ده‌رباره‌ی به‌رز بونه‌وه‌ی چه‌ره‌تی عیسا بۆ ئاسمان ده‌لی: عیسا له‌کۆپیه؟ که‌س نازانی دواي به‌رزکردنه‌وه‌ی بۆ ئاسمان چی لیه‌تات و له‌کۆپیه ئیستا؟ هه‌روه‌ها ده‌لی:- زۆریه‌ی ئه‌و ریوایه‌تانه‌ی باسی ئه‌م بابته‌نه ده‌که‌ن ریوایه‌تی که‌عی ئه‌حبارو وه‌هه‌ی کوری منه‌بیهن له‌رێگی ئه‌م نه‌فالانه‌وه موسلمانان توشی ئه‌م سه‌ر نیشانه هاتوون (۱۵۲).

له‌گه‌ل هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی سه‌روه‌ه ده‌بی ئه‌وه‌مان بیرنه‌چی که‌مه‌لای گه‌وره‌ بریوایه‌کی زۆر بته‌وی به‌فرموده‌ی راست و دروست هه‌بوه له‌

کتیبی عه قیده ئیسلامیدا ده ئی: «خۆ لاسه ئه وهی به دروستی له پیغه مبهه به ئیمه گه یشتی - السمع والطاعه - قبولی ده کهین و ئیمانی پی ده هینین» (۱۵۳).

واته هه رشتی فرما یشتی دروستی پیغه مبهه ری له سه ری پی جیگی قبوله و گفتوگۆی ناکهین، به لام ته گه جیگی گومان بوو نه و کاته بۆمان هه یه ره تی بکهینه وه یان تآویلی بکهین.

بۆیه له زۆر شویندا فرموده ی تی هه نکیشی هۆنراوه کانی کردووه، بۆ نمونه له هۆنراوه ی (هاواری ئیسلام) دا ده ئی:

پیغه مبهه ته یکرد رۆزی حه فتا جار..... له خزمهت خودا تۆبه و ئیستیفار

ئه مه شی له م فرموده وه وه گرگرتووه: ((قال أبو هريره (رچی الله عنه) سمعت رسول الله (صلى الله عليه وسلم) يقول: والله إني لأستغفر الله وأتوب إليه في اليوم أكثر من سبعين مرة)) (۱۵۴) ته گه باوه ری به فرموده نه بوایه ره دی ده کرده وه نه ک بیگرتته وهه باسی بکات.

ئه نجام و پاسپارده کان:-

ئه م توێژینه وهیه که ده رباره ی دیدی مه لای گه وره یه بۆ فرموده وه چه مکه ئاینیه کانه له شیعی مه لای گه وره گه یشته چه ند ئه نجام و پاسپارده یه ک که له م چه ند خاله ی خواره وه دا چری ده کهینه وه.

یه که م: ئه نجامه کان:-

۱. مه لای گه وره له شیعه کانی جهخت له سه ر ناسینی خوا ده کاته وه به شیوه یه کی راست و گونجاو به زاتی ئه و، له خوتندنه وه ی شیعه کانی بۆمان ده رده که وئ ئه و زۆر بایه خ به به لگه عه قلبیه کان ده دات و ریگی خوا په رستی به شیوه یه کی راست و دروست فیری میلیله ته که ی ده کات .
 ۲. مه لای گه وره به ده ر له هه موو مه لایه کانی سه رده می خۆی، زۆر به راشکاوانه رای خۆی ده رباره ی سۆفیگه ری و شیخایه تی ده خاته روو، جهخت له سه ر ئه وه ده کاته وه ئه و سۆفیگه ری یه له کوردستان باوه، دوورکه وتنه وه یه له ریازی سۆفیگه ری راستی ئیسلام، هه روه ها میلیله ته کی هۆشیار ده کاته وه که شوین که وتنی ئه و که سانه ی سۆفیگه ریان قۆستۆته وه و کردویانه ته ئامراز بۆ خۆ ده و له مه ند کردن و فیلکردن له خه لک، زیان به ئاینی ئیسلام و میلیله تی کورد ده گه یه تی بۆیه به ئاشکرا ده ئی :

هه تا شیخی له کوردستان بمی ئی

ئومیدی زنده گانیت پی نه می ئی.

۳- مه لای گه وره ته نها یه ک وته ی وه ک به لگه له شیعه کانی هیناوه ئه ویش (الفقر فخری) یه و ده ئی: ئیفترا یه. ئامازه ی به وه کردووه که ئه مه فرموده نه وه هه لبه ستراره، دوا ی لیکۆلینه وه ده رکه وت بۆچونی مه لای گه وره راسته و ئه و ریوا یه ته راست و دروست نیه، ته نها هه ندی له و که سانه ی ته فسیری قورئانیان کردووه سه ر به قوتابخانه ی ته فسیری سۆفیگه رین وه ک به لگه ده یه نینه وه، به لام کاتی ده چیته سه ر زانستی جهرح و تعدیل ده رده که ویت ئه و وته یه راست نیه و فرموده نه یه.

۴- مه بهستی مه لای گه وره له باس کردنی دوو کتیبی - سونه تی تورمزی داره قوتنی ده ربیرینی ههستی ناره زاییه له سه ر هه ئس و که وتی مه لایانی سه رده می خۆی که پشتیان کردبوه کاروباری موسلمانان و هه ر خه ریکی زانسته کان و روایه تی لاوازی فرموده بوون، چونکه مه لای گه وره، مه لا به ئامرازی گۆران ده زانی و داوا ده کات حالی موسلمانان بگۆرن و بیانگه ریننه وه سه ر ریچکه ی ئیسلام و بایه خ به زانستی پراکتیکی بده ن چونکه علمی طبیعهت لای ئه و عیلمی خودایه.

۵- بۆمان ده رده که ویت مه لای گه وره زۆر پیغه مبهه محمه دی خۆشویستوه و بایه خ به فرموده کانی داوه و به دووم سه رچاوه ی ئاینی ئیسلامی داناوه.

۶- له بابته تی نیشانه کانی دوا رۆژ به تابه تی ئه و فرمودانه ی باسی هاتنه خواری عیسا و هاتی مه هدی و ده جال ده کات، ئه و رای وایه: ئه م فرمودانه له ئه و ئاسته دا نین بکرتنه به لگه، به تابه تی ئه و هه موو روایه ته خه یالیانه ی ده رباره ی ئه م زاتانه و تراوه زۆری راست نیه. بۆیه بۆمان ده رده که ویت مه لای گه وره وه ک محمه د عه بده و ره شید ره زا هه و لده دا ئه م فرمودانه به لاواز له قه له م بدا یاخود ته ئویلیان بکات.

جا له‌ بهر ئه‌وه‌ی ئه‌م بابته‌ له‌ بابته‌ سه‌ره‌ کیه‌ کانی بیرو باوه‌ر نین، واته‌ له‌ و شتانه‌ نین که‌ زانینیان له‌ پێویستیکانی ئاین بێ ده‌ کرێ رای مه‌ لای گه‌وره‌ وه‌ریگیرێ، مادام ئه‌و به‌ره‌هایی ئه‌و فه‌رموودانه‌ ره‌ت ناکاته‌وه‌.

دووهم: رسپارده‌ کان:-

- ١- ئه‌ جامدانی توێژینه‌وه‌ی زانستی ده‌رباره‌ی به‌ره‌مه‌ زانستییه‌ کانی مه‌ لای گه‌وره‌.
- ٢- به‌ چاپ گه‌ یاندنی به‌ره‌مه‌ کانی.
- ٣- سود وه‌رگرتن له‌ بۆچوونه‌ کانی ده‌رباره‌ی بارودۆخی میله‌ته‌ که‌ی و موسلمانان.
- ٤- ئه‌ نجامدانی لیکۆلینه‌وه‌ی زیاتر ده‌رباره‌ی ته‌فسیره‌ که‌ی و به‌ چاپ گه‌ یاندنی بۆ جارێکی دی.

ملخص البحث المعنون

نظرة مه‌ لای گه‌وره‌ للحديث من خلال شعره
يعدّ مه‌ لای گه‌وره‌ من منظري الكرد فهو أحد أبرز أعلام الكرد في القرن العشرين، له‌ نتاجات علمية قميّة في مختلف مجالات الدراسات الاسلاميّة، هناك نقاشات كثيرة حول موقفه من الحديث النبوي الشريف يسعى الباحثان من خلال هذا البحث القاء الضوء على موقف مه‌ لای طه‌ورة من أحاديث الرسول الكريم (صلى الله عليه وسلم) من خلال ما قرضه من شعر.
تتوزع المادة العلمية لهذا البحث على محورين
المحور الأول: في المفاهيم الدينية في شعر مه‌ لای طه‌ورة.
المحور الثاني: في نظرة مه‌ لای طه‌ورة للأحاديث النبوية من خلال شعره.
وينتهي البحث بذكر أهم نتائجه وتوصياته.

Malay Gawra's Perception of Hadiths from the viewpoint of his Poems

Assist. Lecturer: Kamaran J. Muhammed & Prof. Dr. Jawad F. Ali

Koya University

Abstract

Malay Gawra, who was a Kurdish intellectual and an Islamic scholar in the twentieth century, had his own point of view on most of the fields of Islamic laws.

There are arguments on Malay Gawra's perception of hadiths of Prophet Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him). In this research Malay Gawra's perception of hadiths of the Prophet will be studied and analyzed as well as it will be discussed from viewpoint of his poems.

This research has been divided into two sections:

The first section mentions the religious concepts in Malay Gawra's poems.

The second section discusses Malay Gawra's perception of hadiths from the viewpoint of his poems. In addition, the results and implications will be stated afterwards.

سه رچاوه كان:

-دواى قورثانى پيروژ.

- ١- أحمد بن اسماعيل بن عثمان بن محمد الكوراني الشافعي ثم الحنفي، الكوثر الجاري الى رياض أحاديث البخاري، ليكۆلئينه وهى: الشيخ أحمد عزو عناية، چاپي (١) دار احياء التراث العربي، بيروت- لبنان، ١٤٢٩ك - ٢٠٠٨ز.
- ٢- أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد، التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير، دار الكتب العلمية، ضاڤي (١) ١٤١٩ك - ١٩٨٩ز.
- ٣- شهاب الدين أحمد بن محمد بن عمر الخفاجي المصري الحنفي، حاشية الشهاب على تفسير البيضاوي (عناية القاضي وكفاية الرازي على تفسير البيضاوي)، دار صادر- بيروت.
- ٤- أبو العباس أحمد بن محمد الهرري بن عجيبة الحسني الفاسي الصوفي، البحر المديد في تفسير القرآن المجيد، ليكۆلئينه وهى: أحمد عبدالله القرشي، الناشر: الدكتور حسن عباس زكي- القاهرة، چاپي: دووهم، سالي: ٢٠٠٢م.
- ٥- اسماعيل حقي بن مصطفى الاستانبولي الحنفي الخلوئي، روح البيان، دار الفكر- بيروت.
- ٦- أبو الفداء اسماعيل بن عمر بن كثير الدمشقي، البداية والنهاية، (ت: ٧٧٤ك)، دار الفكر ١٤٠٧ك - ١٩٨٦ز.
- ٧- بكر بن عبدالله أبو زيد بن محمد بن عبدالله بن بكر بن عثمان بن يحيى بن غييب بن محمد، معجم المناهي اللفظية وفوائد في الألفاظ، چاپي (٢) دار العاصمة- الرياض.
- ٨- د. جواد فقي علي، بن عبدالله الجلي وجهود العلمية، چاپخانه ي: وهزاره تي په روه رده- هه ولير، چاپي (١) ٢٠٠٦ز.
- ٩- د. حسام الدين عفانة، فتاوى د. حسام الدين بن موسى بن محمد بن عفانة، [http:// yasaloonak.net](http://yasaloonak.net)، المكتبة الشاملة.
- ١٠- حمود بن عبدالله بن حمود بن عبدالرحمن التويجري، الإحتجاج بالأثر على من أنكر المهدي المنتظر، چاپي (١) الرئاسة العامة للإدارات البحوث العلمية والإفتاء والدعوة والإرشاد، الرياض- السعودية، ١٤٠٣ك - ١٩٨٣ز.
- ١١- زاهد يحيى الزرقي، بين السلفية والصوفية، چاپي (١)، ١٤١٠ك - ١٩٩٠ز، چاپخانه ي، حوادث- به غدا.
- ١٢- سهردار حميد ميران- م. كةريم شاره ز- ديواني حاجي قادري كوي- انتشاراتي كورستان- سنه- چاپي: يه كة م ١٣٩٠ك.
- ١٣- سيديان - انتشارات- گوئيزيتيك له ديواني جه نابی ملا محمدی كوی و پيره ميړدی سابلانغی و حاجی قادری كوي. ١٣٢٢ك- مهباد.
- ١٤- شريف مراد أبو عمرو، الرد الأمين على كتب عمر أمة الإسلام ورد السهام والقول المبين، الموقع الرسمي للمكتبة الشاملة: www.shamela.ws.
- ١٥- د. صبيحي ابراهيم الصالح (ك: ١٤٠٧ك)، علوم الحديث ومصطلحه - عرض ودراسة- دار العلم للملايين - بيروت، چاپي (١٥) ١٩٨٤ز.
- ١٦- صدر الدين أبو طاهر السلفي أحمد بن محمد بن أحمد بن محمد بن ابراهيم سلفه الأصبهاني، الأربعون حديثا في حق الفقراء أهل الصفة (مخطوط).
- ١٧- صلاح الدين علي شامي- زين الدين عبدالمقصود- جغرافية العالم الإسلامي- منشأة المعارف- الأسكندرية- ميسر.
- ١٨- أبو القاسم شهاب الدين عبدالرحمن بن اسماعيل المقديسي الدمشقي المعروف بأبي شامة (ت: ٦٦٥ك) ليكۆلئينه وهى: عثمان أحمد عنبر، چاپي (١) دار الهدى- القاهرة ١٣٩٨ك - ١٩٧٨ز.
- ١٩- أبو الفضل زين الدين عبدالرحيم العراقي، شرح الفية العراقي، الموقع الرسمي للمكتبة الشاملة: www.shamela.ws.
- ٢٠- عبدالرزاق القاشاني- معجم مصطلحات الاشارات الصوفية، ليكۆلئينه وهى: سعيد عبدالفتاح، چاپخانه ي: المصرية، ٢٠٠٤ز.
- ٢١- عزالدين بليق، موازين القرآن والسنة للأحاديث الصحيحة والضعيفة والموضوعة، دار الفتح الجديد للنشر- ١٩٨٢ز.
- ٢٢- ابن أثير- أبو الحسن عزالدين علي بن أبي الكرم - محمدي كوري محمدي كوري عه بدول كهريمي شهباني- الكامل في التاريخ- ليكۆلئينه وهى:- عمر عبدالسلام- دار الكتب العربي- چاپي: يه كه م- سالي: ١٩٩٧ز.
- ٢٣- علي بن أحمد السالوس، مع الإثني عشرية في الأصول والفروع، چاپي (٧) دار الفضيلة- الرياض ١٤٢٤ك - ٢٠٠٣ز.

- ۲۴- علي بن سلطان محمد أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري، مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح، چاپي (۱) دار الفكر بيروت- لبنان، ۱۴۲۲ ك - ۲۰۰۲ ز.
- ۲۵- د. عمر عبدالعزيز: پيگه‌ی فهموده و حوجبيیه‌ی سوننه‌ی لای عه‌للامه ناصر سوبحانی، چاپي: یه‌که‌م، ناوه‌ندی سارا- سلیمان- ۲۰۱۷ ز.
- ۲۶- ابن الملقن سراج الدين أبو الحفص عمر بن علي الشافعي، البدر المنير في تخريج الأحاديث والآثار الواقعة في الشرح الكبير، تحقيق: مصطفى أبو الغيط، چاپي (۱) دار الهجرة - الرياض - السعودية.
- ۲۷- د. قيس كاظم الجنابي- السهرودي، شهاب الدين السهرودي المقتول (حیاته، آثاره، أدبه، فلسفته)- چاپي (۱) ۲۰۱۵، چاپخانه‌ی: تموز- دیمشق.
- ۲۸- لويس معلوف اليسوعي- المنجد في اللغة والأعلام - بيروت- لبنان.
- ۲۹- محمد بن ابراهيم بن علي بن المرتضى بن المفضل الحسني، العواصم والقواصم في الذب عن سنة أبي القاسم، تحقيق: شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة- بيروت چاپي (۳) ۱۴۱۵ ك - ۱۹۹۴ ز.
- ۳۰- محمد الأمين بن عبدالله الأرمي العلوي الهري الشافعي، تفسير حقائق الروح والريحان في روابي علوم القرآن، اشراف ومراجعة: د. هاشم محمد علي بن حسين مهدي، چاپي (۱) دار طوق النجاة بيروت- لبنان، ۱۴۲۱ ك - ۲۰۰۱ ز.
- ۳۱- محمد ثناء الله المظهري، التفسير المظهري، ليكۆلینه‌وه‌ی: غلام نبی التونسي، مكتبة الرشدية- باكستان ۱۴۱۲ ك.
- ۳۲- محمد رشيد رضا، (مجلة المنار)، چاپي (۲) سالي: ۱۸۹۸ ز، مصر.
- ۳۳- محمد بن صالح بن عثيمين (ك: ۱۴۲۱ ك)، مصطلح الحديث، مكتبة العلم- القاهرة، چاپي (۱) ۱۴۱۵ ك - ۱۹۹۴ ز.
- ۳۴- المباركفوري محمد عبدالرحمن بن عبدالرحيم، تحفة الأحوذية بشرح جامع الترمذي، دار الكتب العلمية- بيروت.
- ۳۵- شمس الدين أبو الخير محمد بن عبدالله بن محمد السخاوي، المقاصد الحسنة في بيان كثير من الأحاديث المشتهرة، تحقيق: محمد عثمان الخشب، دار الكتاب العربي - بيروت، چاپي (۱) ۱۴۰۵ ك - ۱۹۸۲ ز.
- ۳۶- صدر الدين محمد علاء الدين علي بن محمد بن أبي العز الحنفي الأذري الصالحي الدمشقي، شرح العقيدة الطحاوية، تحقيق: جماعة من العلماء، دار السلام، مطبوعات المكتب الإسلامي، چاپي (۱) ۱۴۲۶ ك - ۲۰۰۵ ز.
- ۳۷- محمد علي قرداغي- هوية كركوك الثقافية والإدارية- چاپي (۲) - خانة‌ی ناراس- هه‌ولیر ۲۰۰۷ ز.
- ۳۸- نالوسي- شهاب الدين محمود نالوسي- روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني- دار الفكر - بيروت ۱۴۱۷ ك ۱۹۹۷ ز.
- ۳۹- د. مستفا زه‌می:- المدخل لدراسة الشريعة الإسلامية - چاپي (۱) - سالي: ۲۰۱۴ ز- خانة‌ی ئیحسان.
- ۴۰- د. مستفا زه‌می:- اصول الفقه الاسلامي في نسيجة الجديد، چاپي (۱)، ۲۰۱۴ ز.
- ۴۱- مشاري سعيد المطرفي، آراء محمد رشيد رضا العقائدية في أشراف الساعة الكبرى وآثارها النظرية، نامه‌ی ماسته‌ره، كۆلچي شە‌ریعه- زانکۆي ئال و بة‌یت- ئوردن، مكتبة الإمام الذهبي، چاپي (۱)، سالي: (۱۴۳۵ هـ - ۲۰۱۴ ز).
- ۴۲- مغديد حاجي- صفحات من حياة الملا محمد الكوي - تويژينه‌وه‌یه‌که له گوفاری كۆري زانيارى عيراق- ده‌سته‌ی كوردی- ژماره (۱۲) سالي: ۱۹۸۵ ز و ژماره (۱۴) سالي: ۱۹۸۷ ز- چاپخانه‌ی كۆري زانيارى- به‌غدا - عيراق.
- ۴۳- مه‌لا محمودی گه‌لائی: قاموسی رسته- دار المعرفه - بيروت- لبنان- ۱۴۳۱ ك - ۲۰۱۰ ز.
- ۴۴- مه‌لا محمودی گه‌لائی: خلاصه‌ی ته‌فسیری ره‌وان بو تینگه‌یشتنی قورئان- دار المعرفه - بيروت- لبنان- ۱۴۳۴ ك - ۲۰۱۳ ز.
- ۴۵- د. مناع بن خليل القطان، (ك: ۱۴۲۰ ك) تأريخ التشريع الاسلامي- مكتبة وهبة، چاپي (۵) ۱۴۲۲ ك - ۲۰۰۱ ز.
- ۴۶- مه‌لا محممه‌د جه‌ليزاده، المصقول في علم الاصول، ليكۆلینه‌وه‌ی: د. فائز نه‌بوبر قادر - تيزی دكتورايه- زانکۆي سه‌لاحه‌دين، ۱۴۲۰ ك - ۲۰۰۹ ز.
- ۴۷- مه‌لا محمدي كۆبي، دياری جه‌نابی مه‌لا محمدي كۆی - چاپي (۴) چاپخانه‌ی هه‌ولیر ۱۹۶۹ ز- ۲۵۸۱ ك.

- ٤٨-مهلاى گهوره، عه قیدهى ئیسلامی، لیکۆئینهوهی: پ.د. جهمال محهمه د باجلان، گۆفاری زانکۆی کۆیه، ژماره: ٢٤ له سبته مبهرى ١٢٠١٢.ز.
- ٤٩-مهلاى گهوره، تهفسیری کوردی له سهركهلامی خوداوهندی، چاپی (١) چاپخانهی همدی- سلیمانی- عێراق، ١٤٣٠ك- ٢٠٠٩.ز.
- ٥٠-نظام الدین الحسنی بن محمد بن حسین القمی النیسابوری، غرائب القرآن و رغائب الفرقان، تحقیق: الشیخ زکریا عمیرات، دار الکتب العلمیه- بیروت، چاپی (١) ١٤١٦ك.

پهراویزه کان:-

- ١- سهردار همید میران و کهریم شارهزا: دیوانی حاجی قادری کۆپی، چاپی یه کهم ١٣٩٠، بلاقراوهی کوردستان، ل ٢٤٤.
- ٢- مهلا محهمه دی کۆپی: دیاری جهنابی مهلا محهمه دی کۆپی، چاپی چوارهم، چاپخانهی ههولیر ١٩٦٩ز- ٢٥٨١ك، ل ١.
- ٣- هه مان سهراوه، ل ٤٥.
- ٤- مهلا محهمه دی کۆپی - دیاری مهلا محهمه دی کۆپی، چاپخانهی ههولیر، چاپی چواهم، ١٩٦٩ز - ٢٥٨١ك، ل ١٩١. گۆلپۆتیک له دیوانی جهنابی ملا محهمه دی کۆپی و پیره میردی سابلاغ و حاجی قادری کۆپی، ١٣٢٢ك - ١٩٤٣ز، چاپخانهی سیدیان، مهباد، ل ٣.
- ٥- سورهتی الأنعام ئایهتی ١.
- ٦- سورهتی النحل ئایهتی ١٨.
- ٧- مهلا محهمه دی کۆپی - دیاری مهلا محهمه دی کۆپی، سهراوهی پێشوو، ل ٢٢.
- ٨- سورهتی الحشر ئایهتی ٢٣.
- ٩- سورهتی الحجر ئایهتی ٨٦.
- ١٠- سورهتی الزمر ئایهتی ٤.
- ١١- مهلا محهمه دی کۆپی - دیاری مهلا محهمه دی کۆپی، سهراوهی پێشوو، ل ٦٢.
- ١٢- سورهتی ال عمران ئایهتی ١٠٤.
- ١٣- سورهتی البقره ئایهتی ٢٥٥.
- ١٤- سورهتی العنکبوت ئایهتی ٥٧.
- ١٥- گۆلپۆتیک، سهراوهی پێشوو، ل ٢٧.
- ١٦- سورهتی الأحزاب، ئایهتی ٦٢.
- ١٧- سورهتی الأحزاب، ئایهتی ٣٨.
- ١٨- سورهتی الأحزاب، ئایهتی ٦٢.
- ١٩- سورهتی فاطر، ئایهتی ٤٣.
- ٢٠- سورهتی غافر، ئایهتی ٨٥.
- ٢١- سورهتی الأسراء، ئایهتی ٧٧.
- ٢٢- سورهتی ال عمران، ئایهتی ١٣٧.
- ٢٣- مهلا محهمه دی کۆپی، دیاری مهلا محهمه دی کۆپی، سهراوهی پێشوو، ل ٩. گۆلپۆتیک له دیوانی جهنابی ملا محهمه دی کۆپی، سهراوهی پێشوو، ل ٤.
- ٢٤- سورهتی الأنعام ئایهتی ٧٣.
- ٢٥- مهلا محهمه دی کۆپی، دیاری مهلا محهمه دی کۆپی، سهراوهی پێشوو، ل ٥٥.
- ٢٦- هه مان سهراوه، ل ١٠؛ گۆلپۆتیک، سهراوهی پێشوو، ل ٥.

۲۷-مہلا محمہدی کۆپی، دیاری مہلا محمہدی کۆپی، سەرچاوهی پێشوو، ل ۱۶.

۲۸-سورہتی الحشر ئایہتی ۲۳.

۲۹-سورہتی الفاتحہ ئایہتی ۳.

۳۰-سورہتی الجاثیہ ئایہتی ۲۷.

۳۱-عبدالرزاق القاشانی: معجم مصطلحات الاشارات الصوفیہ، لیکۆئینہوہی سعید عبدالفتاح، چاپخانہی المصریہ، ۲۰۰۴، ل ۲۰ و ۲۳۴

و مہلا محمودی گہلالی: قاموسی رستہ، دار المعرفہ، بیروت، ۲۰۱۰ز ۱۴۳۱ک، بەرگی سێیہم، ل ۲۱۳۶.

۳۲-سورہتی الفتح ئایہتی ۲۱.

۳۳-مہلا محمہدی کۆپی - دیاری مہلا محمہدی کۆپی، سەرچاوهی پێشوو، ل ۴۶.

۳۴-مہغدید حاجی، صفحات من حیاہ الملا محمد الکوی، بەشی دووہم، گوٹھاری کۆری زانیاری عیراق، دەستہی کوردی، ژمارہ (۱۴)، بۆ

سالی ۱۹۸۷، چاپخانہی کۆری زانیاری عیراق، بەغدا، ۱۹۸۷، ل ۲۶۹ - ۲۷۰.

۳۵-مہلا محمہدی کۆپی - دیاری مہلا محمہدی کۆپی، سەرچاوهی پێشوو، ل ۲۳.

۳۶-سورہتی حەج ئایہتی ۳۸.

۳۷-مہلا محمہدی کۆپی، دیاری مہلا محمہدی کۆپی، سەرچاوهی پێشوو، ل ۱۲. گوٹھاریک، سەرچاوهی پێشوو، ل ۷ - ۸.

۳۸-مہلا محمہدی کۆپی - دیاری مہلا محمہدی کۆپی، ل ۱۹.

۳۹-سورہتی مریہم ئایہتی ۳۵.

۴۰-أنجم جمعی نجم / مہبہستی ئەستێرہکانہ.

۱-وہہابی: ئەو قوتابخانہ ئاینیہیہ کہ زیاتر بابەخ بە دەق دەدات و تا دەق ھەبیت ئاور لە ھیج بەنگەہیہ کی تر ناداتەوہ، لەسەر دەستی

محمہدی کۆری عەبدوالوہاب ھاتۆتہ کایەوہ ئیستا لە ولاتانی وەك سعودیہ و ئوردن بەربلاوہو بەسەلەفی ناوزەند دەکرین، زاھد یحیی الزرقی،

بین السلفیہ والصوفیہ، چاپی (۱)، ۱۰-۱۴ک-۱۹۹۰ز، چاپخانہی، حوادث- بەغدا، ل: ۷-۱۴.

۲-مہلا محمہدی کۆپی - دیاری مہلا محمہدی کۆپی، سەرچاوهی پێشوو، ل ۱۱.

۳-مہلا محمہدی کۆپی - دیاری مہلا محمہدی کۆپی، سەرچاوهی پێشوو، ل ۱۶. گوٹھاریک، سەرچاوهی پێشوو، ل ۱۱.

۴-شیخ: رابەری ئاینی تەریقەت.

۵-خەلیفە: جیگری رابەری ئاینی تەریقەت.

۶-مہلا محمہدی کۆپی - دیاری مہلا محمہدی، سەرچاوهی پێشوو، ل ۱۷. گوٹھاریک، سەرچاوهی پێشوو، ل ۱۲.

۷-شەریعەت: لێرەدا مہبەست لە شەریعەت ھەموو حوکمە شەریعەکانہ کہ لە قورئانی پیرۆزو فەرموودەیی پێغەمبەر و سەرچاوهکانی دیکە

حوکمی شەریعیان لێھەندەھینجری و وەرگیراوە. د. مستەفا زەلمی: المدخل لدراسه الشریعہ الاسلامیہ، چاپی یەکەم ۲۰۱۴، چاپخانہی

احسان بۆ چاپ و بلاکردنەوہ، ل ۱۴.

۸-حەرام: داوای وازھینان لە کارتیک بەشیوہیہ کی یە کجاری کہ دەبی موسلمان خۆی لی دووربخاتەوہ چونکہ ھەر کەسێ ھەلسی بەو گوناھە

، گوناھی دەگاتی و سزا دەدری و ھەرکەسێ لی دووربکەوتیتەوہ پاداشت دەکری. مستەفا زەلمی: اصول الفقہ الاسلامی فی نسیجہ الجدید،

چاپی یەکەم ۲۰۱۴، ل ۲۵۷.

۹-مہلا محمہدی کۆپی - دیاری مہلا محمہدی کۆپی، سەرچاوهی پێشوو، ل ۱۸.

۵۰-ھەمان سەرچاوه، ل ۵۸.

۵۱-سورہتی بەقەرہ ئایہتی ۱۲.

۵۲-مہلا محمہدی کۆپی - دیاری مہلا محمہدی کۆپی، سەرچاوهی پێشوو، ل ۴۷.

۵۳-زهبلین به زمانی عه ره بی ده لئین (منگاد) واته (بالون) ، واپور واته پاپور .

۵۴-مهلا محمه دی کوپی - دیاری مهلا محمه دی کوپی، سه چاوهی پیشوو، ل ۲۱ - ۲۲ .

۵۵-سولتان سه لاهه دینی نه یوپی : به ناوبانگترین شاکانی نه یوپی ناسراوه، ناوی (أبو مزه فهر کوری نه یوب کوری شادی) رۆلی سه ره کی بینوووه له رووداوه کانی سالانی ۵۶۷ك- ۱۱۷۱ز تا ۵۸۹ك- ۱۱۹۳ز ، مه زنتترین سه رکردهی جیهانی ئیسلامی بووه له وه ستانه وه به پرووی هیژشی خاچ په رسته کان ، له سالی ۵۸۹ك له ته مه نی ۵۷ سالی کوچی دوای کردوو، له دوای خوئی ۱۷ کور و یه کچی له پاش جیماوه، سه روه ت و سامانه که شی که له دوای خوئی جیتی هیژشتوووه ته نها یه ک دینار و ۴۰ دهره مه بووه . ئیبن نه ئیر (ابو الحسن عزالدین علی بن أبی الکریم : محمد بن محمد بن عبدالکریم الشیبانی الجزری، الکامل فی التاریخ ، ساغکردنه وهی عمر عبدالسلام تدمری ، دار الکتاب العربی ، چاپی یه که مه بهیروت ۱۹۹۷ به رگی ۱۰ ، ل ۱۱۹ .

۵۶-مه نکوپی : ژنیکه وتووپی .

۵۷-مه بهستی مه لای گه وره هاندانی لاوی کورده بو رووکردنه زانستی پراکتیکی - سروشتی - دهیه وی بلی هیئنده خه ریکی زانستی تیوری - مرؤفایه تی مه بن - له به رامبه ر نه و زانسته زانستیکی تر هه یه و زور پیوسته نه ویش زانستی پراکتیکیه .

۵۸-مهلا محمه دی کوپی - دیاری مهلا محمه دی کوپی، سه چاوهی پیشوو، ل ۲۴. گولپژنیک، سه چاوهی پیشوو، ل ۲۱ .

۵۹-لیره دا مه لای گه وره به شیکی له نایه تی قورناتی پیروژ وه رگرتوو و خواستویه تیه وه به مه به ست ، خوا له قورنات له باسی شه وره وی پیغه مبه ر (محمد) (دروودی خوی له سه رپی) ده فه رمووی ((سبحان الذی أصری بعبده لیل)) واته پاک و مونه زه هو پی عه یب و پی هاوه ل و هاوشانه نه و خودایه به ده سه لاتهی که له به شیکی شه ودا شه و ره وی به به نده ی خوئی (محمد) (دروودی خوی له سه رپی) کرد . مهلا مه حمودی گه لالی : خولاصه ی ته فسیری ره وان، سه چاوهی پیشوو، ل ۵۹۰ .

۶۰-توجه: توجه بکاته قه لبم : واته روو له دلیم بکات ، توجه بو متاوه عه یه له هه ردولا ده پی. مهلا مه حمودی گه لالی : قاموسی رسته ، سه چاوهی پیشوو ، به رگی چوارم ن ل ۲۹۳۹ .

۶۱-مهلا محمه دی کوپی - دیاری مهلا محمه دی کوپی، سه چاوهی پیشوو، ل ۴۹. شیخی سه هره وه ردی : ناوی شیهابه دین یه حیا کوری حه به شه له ۵۴۹ك- ۱۱۵۴ز له سه هره وه رد له دایک بووه له زوری شه کانی ئیران وه ک مه راغه و ئازربایجان خویندویه تی له ۵۸۷ك- ۱۱۹۱ز له قه لای حه له ب کوژرا . دیاره مه بهستی مه لای گه وره لیره نه وه یه وه ک ئیمامی سه هره وه ردی ده بمه شه هیدی نه و ریگیه ی مه به ستمه د. قیس کاظم الجنابی- السهرودی، شهاب الدین السهرودی المقتول (حیاته، آثاره، أدبه، فلسفته)- چاپی (۱) ۲۰۱۵، چاپخانه ی: تموز- دیمشق، ل: ۹-۱۸. لويس معلوف اليسوعي : المنجد فی اللغة و الاعلام ، ل ۳۶۹ .

۶۲-جنه الخلد: واته به هه شتی که مردنی تیادا نییه خوا له قورنات باسی نه و به هه شته ده کات و ده فه رمووی ((قل أذالك خير أم جنه الخلد الی وعد المتقون)) سوره تی الفرقان نایه تی ۱۵ .

۶۳-مهلا محمه دی کوپی - دیاری مهلا محمه دی کوپی، سه چاوهی پیشوو، ل ، ل ۵۰ .

۶۴-باباگور گور: کینگه یه کی نه وتی به ناوبانگه له شاری که رکوک، هه ندیک بیروپاش هه یه به لای نه وده ده چن که کاتی خوئی جینگه یه کی پیروزی ئاینی بووه. محمد علی قه ره داغی : هویه کرکوک الثقافیه و الاداریه ، چاپی دووم ، چاپخانه ی ئاراس ، هه ولیر ۲۰۰۷، ل ۲۰۰- ۲۰۲ .

۶۵-مهلا محمه دی کوپی - دیاری مهلا محمه دی کوپی، سه چاوهی پیشوو، ل ۵۳. ئیمام دور : واته ئیمام محمد دوری که گوره که ی و مناره که ی له قه زای دوری سه ر به پارنیزگی سه لاهه ددینه. که هه موو شتیکی له به ر ده سته .

۶۶-مهلا محمه دی کوپی - دیاری مهلا محمه دی کوپی، سه چاوهی پیشوو، ل ۵۴. سه ره وه ری: شاریکه له باکوری رۆژئاوا ی ئیرانه له سه ده ی (۱۰) دانیشتوانه که ی کورد بوون ته ته ره کان له سه ده کانی ناوه راستدا و ئیرانیان کرد وا پنده چی یه کیک له شاره په نگینه کانی ئیران بووی و زور مرؤفی زاناو دانای لی هه لکه وتوووه. د. قیس کاظم، السهرودی، ل: ۱۰ .

۶۷-نه لحه د و گوری : واته گوریچه گوری .

- ۶۸- عرفان: شتیکه به یه کیک له ههسته کان بزانی و ده رکی پی بکری .
- ۶۹- پیشتر له لاپه ره (۶-۷) ئەم توپژینه وهیه باسکرا .
- ۷۰- گولبژینیک، سه رچاوهی پیشوو، ل ۲۳ و ۲۵ . واته چلون دوو روپی و گرژی شیخیان ئاشکراکرد .
- ۷۱- کورهی ئه رزی : گوی زهوی .
- ۷۲- ئه رزل الناس : که مترین کهس له مرۆقه کان .
- ۷۳- مهلا محمه دی کۆپی - دیاری مهلا محمه دی کۆپی، سه رچاوهی پیشوو، ل ۵۶ .
- ۷۴- ده کری ئاماژه بی بو چه زه رتی یوسف که ده بیته وه زیر یا خود بو هارونی برای چه زه رتی موسی که وزیری برای بووه وهک له قورئان ده فهرمووی ((ولقد آتینا موسی الکتاب وجعلنا معه آخاه هرون وزیرا)) سوره تی فورقان ئایه تی ۳۵ .
- ۷۵- ئاماژه یه بو سه رکرده ی میسری سه رده می چه زه رتی یوسف (سلأوی خوی لیبتیت) له قورئانی پیروز ئاماژه ی بوکراوه ((فلما دخلوا علیه قالوا یا ایها العزیز ان له ابا شیخا کبیرا)) سوره تی یوسف ئایه تی ۷۸ وه ده فهرمووی ((فلما دخلوا علیه قالوا یا ایها العزیز)) سوره تی یوسف ئایه تی ۸۸ .
- ۷۶- ئاماژه یه بو فهرمووده ی خوا: ((وما کنت بجانب الغربی إذ قضینا الی موسی الأمر)) سوره تی القصص ئایه تی ۴۴ .
- ۷۷- مهلا محمه دی کۆپی - دیاری مهلا محمه دی کۆپی، سه رچاوهی پیشوو، ل ۶۱ - ۶۲ .
- ۷۸- پی حیس واته بی هه ست .
- ۷۹- سه جده : سه رنانه سه ر زهوی و سوجه بدن واته ملکه چی و ناوچه وان خستنه سه ر زهوی .
- ۸۰- ته ولایان : واتا وازلیه پینان و فه راموشیان کرد .
- ۸۱- وکاز : لیره دا به واتای گوچان به کارهاتوو .
- ۸۲- مهلا محمه دی کۆپی - دیاری مهلا محمه دی کۆپی، سه رچاوهی پیشوو، ل ۶۵ .
- ۸۳- مهلا محمه دی کۆپی - دیاری مهلا محمه دی کۆپی، ل (۱۷) .
- ۸۴- مهلا محمه دی کۆپی - دیاری مهلا محمه دی کۆپی، ل (۴۵) .
- ۸۵- هه مان سه رچاوه، ل (۴۲) .
- ۸۶- هه مان سه رچاوه، ل (۲۱) .
- ۸۷- هه مان سه رچاوه، ل (۴۰) .
- ۸۸- هه مان سه رچاوه، ل (۳۴) .
- ۸۹- شمس الدین أبو الخیر محمد بن عبدالله بن محمد السخاوی، المقاصد الحسنه فی بیان کثیر من الأحادیث المشتهره، تحقیق: محمد عثمان الخشب، دار الکتاب العربی - بیروت، چاپی (۱) ۱۴۰۵ ک- ۱۹۸۲ ز، ب ۱، ل ۴۸، ۷۶۲ .
- ۹۰- المبارکفوری محمد عبدالرحمن بن عبدالرحیم، تحفه الأحوذی بشرح جامع الترمذی، دار الکتب العلمیه- بیروت، ب ۷، ل ۱۷ .
- ۹۱- أبو الفضل أحمد بن علی بن محمد، التلخیص الحبیر فی تخریج أحادیث الرافعی الکبیر، دار الکتب العلمیه، چاپی (۱) ۱۴۱۹ ک- ۱۹۸۹ ز، ب ۲، ل ۲۴۱ .
- ۹۲- شهاب الدین محمود آلوسی، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم والسبع المثانی، چاپی (۱) دار الکتب العلمیه - بیروت ۱۴۱۵ ک- ۱۹۹۷ ز، ب ۱۵، ل ۳۸۲ .
- ۹۳- محمد بن ابراهیم بن علی بن المرتضی بن المفضل الحسنی، العواصم والقواصم فی الذب عن سنه أبي القاسم، تحقیق: شعیب الأرناؤوط، مؤسسه الرساله- بیروت چاپی (۳) ۱۴۱۵ ک- ۱۹۹۴ ز، ب ۸، ل ۱۹۴ .
- ۹۴- بکر بن عبدالله أبو زید بن محمد بن عبدالله بن بکر بن عثمان بن یحیی بن غیهب بن محمد، معجم المناهی اللفظیه وفوائد فی الألفاظ،

- چاپی (۲) دار العاصمه- الرياض، ب ۱، ل ۴۱۶.
- ۹۵- نظام الدين الحسنی بن محمد بن حسين القمی النيسابوری، غرائب القرآن و رغائب الفرقان، تحقيق: الشيخ زكريا عميرات، دار الكتب العلميه- بيروت، چاپی (۱) ۱۴۱۶ك، ج ۵، ص ۵۳۵ و ۵۹۹، ج ۶، ص ۲۸۴.
- ۹۶- شهاب الدين أحمد بن محمد بن عمر الخفاجي المصري الحنفي، حاشيه الشهاب على تفسير البيضاوي (عنايه القاضي وكفايه الراضي على تفسير البيضاوي)، دار صادر- بيروت، ب ۴، ل ۳۳۵.
- ۹۷- اسماعيل حقي بن مصطفى الاستانبولي الحنفي الخلوقي، روح البيان، دار الفكر- بيروت، ب ۶، ل ۴۷۸، ب ۷، ل ۳۳۴ و ۴۰۰، ب ۸، ل ۲۶، ب ۹، ل ۳۲۸، ۴۲۱، ۴۳۲.
- ۹۸- أبو العباس أحمد بن محمد الهرري بن عجيبة الحسنی الفاسی الصوفي، البحر المديد في تفسير القرآن المجيد، ليكؤلينه وهى: أحمد عبدالله القرشي، ب ۱، ل ۴۳۰، ب ۳، ل ۴۳۰، ب ۳، ل ۳۸۲.
- ۹۹- محمد الأمين بن عبدالله الأرمي العلوي الهرري الشافعي، تفسير حدائق الروح والريحان في روابي علوم القرآن، اشراف ومراجعته: د. هاشم محمد على بن حسين مهدي، چاپی (۱) دار گوق النجاه بيروت- لبنان، ۱۴۲۱ك - ۲۰۰۱ز، ب ۲۴، ب ۳۸۸.
- ۱۰۰- صدر الدين أبو طاهر السلفي أحمد بن محمد بن أحمد بن محمد بن ابراهيم سلفه الأصبهاني، الأربعون حديثا في حق الفقراء أهل الصفه (مخطوط، المكتبه الشامله- قسم المخطوطات حديثيه)، ب ۱، ل ۱.
- ۱۰۱- على بن سلطان محمد أبو الحسن نور الدين الملا الهرري القاري، مرقاه المفاتيح شرح مشكاة المصابيح، چاپی (۱) دار الفكر بيروت- لبنان، ۱۴۲۲ك - ۲۰۰۲ز، ب ۸، ل ۳۱۶ و ۳۲۸۳.
- ۱۰۲- أحمد بن اسماعيل بن عثمان بن محمد الكوراني الشافعي ثم الحنفي، الكوثر الجارى الى رياض أحاديث البخارى، ليكؤلينه وهى: الشيخ أحمد عزو عنايه، چاپی (۱) دار احياء التراث العربي، بيروت- لبنان، ۱۴۲۹ك - ۲۰۰۸ز، ب ۹، ل ۱۰۶.
- ۱۰۳- ابن الملحن سراج الدين أبو الحفص عمر بن علي الشافعي، البدر المنير في تخريج الأحاديث والآثار الواقعة في الشرح الكبير، تحقيق: مصطفى أبو الغيط، چاپی (۱) دار الهجره - الرياض، ب ۵، ل ۳۱۱، ب ۱۴، ل ۲۴۳.
- ۱۰۴- نظام الدين الحسنی بن محمد بن حسين القمی النيسابوری، غرائب القرآن و رغائب الفرقان، (سهرچاوهی پيشو) بهرگی ۵، ل ۵۳۵ وه ۵۹۹.
- ۱۰۵- اسماعيل حقي بن مصطفى الاستانبولي الحنفي الخلوقي، روح البيان (سهرچاوهی پيشو) بهرگی ۹، ل ۴۳۲.
- ۱۰۶- اسماعيل حقي بن مصطفى الاستانبولي الحنفي الخلوقي، روح البيان (سهرچاوهی پيشو) بهرگی ۹، ل ۴۳۲.
- ۱۰۷- مهلا محمه مدهدى كؤبي - ديارى مهلا محمدي كؤبي، ل ۴۵.
- ۱۰۸- محمد بن صالح بن عثمان بن عثيمين (ك: ۱۴۲۱ك)، مصطلح الحديث، مكتبه العلم- القاهرة، چاپی (۱) ۱۴۱۵ك - ۱۹۹۴ز، ل ۵۳. و د. صبحي ابراهيم الصالح (ك: ۱۴۰۷ك)، علوم الحديث ومصطلحه - عرض ودراسه- دار العلم للملايين - بيروت، چاپی (۱۵) ۱۹۸۴ز، ل ۴۰۰.
- ۱۰۹- له وانه دانهرى كتيبه كاني:
- أ- الباعث على انكار البدع والحوادث، أبو القاسم شهاب الدين عبدالرحمن بن اسماعيل المقديسى الدمشقى المعروف بأبي شامه (ت: ۶۶۵ك) ليكؤلينه وهى: عثمان أحمد عنبر، چاپی (۱) دار الهدى- القاهرة ۱۳۹۸ك - ۱۹۷۸ز، ب ۱، ل ۷۶.
- ب- أبو الفضل زين الدين عبدالرحيم العراقي، شرح الفيه العراقي، (ك: ۸۰۶ك) ب ۲۵، ل ۱۵.
- ج- شريف مراد أبو عمرو، الرد الأمين على كتب عمر أمه الإسلام ورد السهام والقول المبين، ل ۵۷.
- د. محمد ثناء الله المظهرى، التفسير المظهرى، ليكؤلينه وهى: غلام نبى التونسى، مكتبه الرشديه- باكستان ۱۴۱۲ك له زياتر له ۷۰ جینگا.
- ه - على بن أحمد السالوس، مع الإثنى عشرية في الأصول والفروع، د. چاپی (۷) دار الفضيله- الرياض ۱۴۲۴ك - ۲۰۰۳ز، ل ۱۲۰، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۴۷، ۵۸۹، ۶۶۴.

- ۱۱۰- أبو الفداء اسماعیل بن عمر بن کبیر الدمشقی، البدایہ والنہایہ، (ت: ۷۷۴ک)، دار الفکر ۱۴۰۷ک- ۱۹۸۶ز، ب ۱۱، ل ۳۱۷.
- ۱۱۱- مہلا محمہدی کوپی - دیاری مہلا محمدی کوپی، ل ۴۲.
- ۱۱۲- ھمان سہرچاوه، ل ۲۱.
- ۱۱۳- مہلا محمہمد جہلیزادہ، المصقول فی علم الاصول، لیکوئینہوہی: د. فائز ٹہبوبکر قادر - تیژی دکتوریہ- زانکوی سہلاحدین، ۱۴۲۰ک - ۲۰۰۹ز، ل: ۲۱۸.
- ۱۱۴- مہلا محمہمدی کوپی - دیاری مہلا محمدی کوپی، ل ۴۵.
- ۱۱۵- مہلا محمہمدی کوپی - دیاری مہلا محمدی کوپی، ل ۲۱.
- ۱۱۶- مہلای گہورہ، عہقیدہی ئیسلامی، لیکوئینہوہی: پ.د. جہمال محمہمد باجلان، گوٹھاری زانکوی کوپیہ، شمارہ: ۲۴ لہ سبتہمبہری ۲۰۱۲ز، ل: ۱۷.
- ۱۱۷- مہلا محمہمدی کوپی - دیاری مہلا محمدی کوپی، ل ۴۵.
- ۱۱۸- د. مناع بن خلیل القطان، (ک: ۱۴۲۰ک) تاریخ التشریح الاسلامی- مکتبہ وھبہ، چاپی (۵) ۱۴۲۲ک- ۲۰۰۱ز، ل: ۲۴.
- ۱۱۹- ھمان سہرچاوه، ل ۱۰.
- ۱۲۰- مہلا محمہمدی کوپی - دیاری مہلا محمدی کوپی، ل ۱۷.
- ۱۲۱- ھمان سہرچاوه، ل (۴۰).
- ۱۲۲- ھمان سہرچاوه، ل ۳۴.
- ۱۲۳- ھمان سہرچاوه، ل ۴۰.
- ۱۲۴- ھمان سہرچاوه، ل ۴۰.
- ۱۲۵- ھمان سہرچاوه، ل ۳۴.
- ۱۲۶- مہلای گہورہ، تہفسیری کوردی لہسہر کہلامی خوداوہندی، چاپی (۱) چاپخانہی حہمدی- سلیمانی- عیراق، ۱۴۳۰ک- ۲۰۰۹ز، ب ۹، ل ۳۴، ۸۳.
- ۱۲۷- مہلای گہورہ، تہفسیری کوردی لہسہر کہلامی خوداوہندی، ب: ۱۰، ل: ۶۰۹. د. جواد فقی علی، محمد بن عبداللہ الجلی وجھودہ العلمیہ، چاپخانہی: وھزارتی پھروہردہ- ھولیر، چاپی (۱) ۲۰۰۶ز، ل: ۲۹۳ پھراویز.
- ۱۲۸- مہلای گہورہ، تہفسیری کوردی لہسہر کہلامی خوداوہندی، ب: ۹، ل: ۱۶۸.
- ۱۲۹- ھمان سہرچاوه، ب: ۱۰، ل: ۶۰۹.
- ۱۳۰- مہلای گہورہ، عہقیدہی ئیسلامی، ل: ۲۳.
- ۱۳۱- عزالدین بلیق، موازین القرآن والسنہ للأحادیث الصحیحہ والضعیفہ والموضوعہ، دار الفتح الجدید للنشر- ۱۹۸۲ز، ل: ۷۷.
- ۱۳۲- د. حسام الدین عفانہ، فتاوی د. حسام الدین بن موسی بن محمد بن عفانہ، [http:// yasaloonak.net](http://yasaloonak.net)، المکتبہ الشاملہ.
- ۱۳۳- محمد رشید رضا، کومہئی نوسہر، (مجلہ المنار) ب: ۵، ل: ۱۳۵.
- ۱۳۴- سورہ: آل عمران، آیہ: ۵۵.
- ۱۳۵- مشاری سعید المطرفی، آراء محمد رشید رضا العقائدیہ فی أشراف الساعہ الکبری وآثارها النظریہ، نامہی ماستہرہ، کولیتی شہریعہ- زانکوی ٹال و بہیت- ئوردن، مکتبہ الإمام الذہبی، چاپی (۱) ۱۴۳۵ھ - ۲۰۱۴ز، ل: ۲۹۶.
- ۱۳۶- مہلای گہورہ، تہفسیری کوردی لہسہر کہلامی خوداوہندی، ب: ۷، ل: ۷۴.
- ۱۳۷- صحیح البخاری، کتاب: بدء الوحی، باب: قول النبی (صلی اللہ علیہ وسلم): أحلت لکم الغنائم، شمارہ: (۳۱۲۴).
- ۱۳۸- ھمان سہرچاوه، ب: ۸، ل: ۱۶۴، وھ ب: ۴، ل: ۱۸۳، ۱۹۰.

١٣٩- مه لای گه وره، ته فسیری کوردی له سه ره کلامی خوداوهندی، ب: ٨، ل: ١٦٤.

١٤٠- هه مان سه رچاوه، ب: ٦، ل: ٨١.

١٤١- هه مان سه رچاوه، ب: ٥، ل: ٤٧.

١٤٢- هه مان سه رچاوه، ب: ٥، ل: ٤٨٨، ب: ٦، ل: ٨٠.

١٤٣- هه مان سه رچاوه، ب: ٦، ل: ٥٦.

١٤٤- مه لای گه وره، ته فسیری کوردی له سه ره کلامی خوداوهندی، ب: ٣، ل: ٣٠٩.

١٤٥- صدر الدین محمد علاء الدین علی بن محمد بن أبی العز الحنفی الأذری الصالحی الدمشقی، شرح العقیده الطحاویة، تحقیق: جماعه من العلماء، دار السلام، مطبوعات المکتب الإسلامی، چاپی (١) ١٤٢٦ ک- ٢٠٠٥ ز، ل: ٤٩٩. حمود بن عبدالله بن حمود بن عبدالرحمن التویجری، الإحتجاج بالأثر علی من أنکر المهدی المنتظر، چاپی (١) الرئاسة العامه للإدارات البحوث العلمیه والإفتاء والدعوه والإرشاد، الرياض- السعودیه، ١٤٠٣ ک- ١٩٨٣ ز، ل: ٤٥.

١٤٦- د. عمر عبدالعزیز: پیگه ی فه رمووده و حوجیه تی سوننه ت لای عه للامه ناصر سوبحانی، چاپی: یه که م، ناوهندی سارا- سلیمان- ٢٠١٧، لاپه ره: ٣٥.

١٤٧- هه مان سه رچاوه، لاپه ره: ٣٩-٤٠.

١٤٨- د. عمر عبدالعزیز: پیگه ی فه رمووده و حوجیه تی سوننه ت لای عه للامه ناصر سوبحانی، چاپی: یه که م، ناوهندی سارا- سلیمان- ٢٠١٧ ز، لاپه ره: ٤١.

١٤٩- د. عمر عبدالعزیز: پیگه ی فه رمووده و حوجیه تی سوننه ت لای عه للامه ناصر سوبحانی، لاپه ره: ٤٩.

١٥٠- هه وه ی ئه و راستیه ده سه لمینیت ئه وه یه که خودی پیشه وایان (بوخاری و مسلم) له سه ره منه جیه تی کۆکردنه وه ی فه رمووده و مه رجه کان یه ک را نه بوون، بۆیه له هه ندیک ریوایه تدا هاوده ننگن، که پینان ده گوتریت (متفق علیه)، له هه ندیکیشیاندا (موسلم) ریوایه ته لاخراوه کانی (بوخاری) هیناوه ته وه، ئه وانهن که پینان ده گوتریت: (ما انفرده به مسلم). د. عمر عبدالعزیز: پیگه ی فه رمووده و حوجیه تی سوننه ت لای عه للامه ناصر سوبحانی، ل: ٤٩-٥٠-٥١.

١٥١- د. جواد فقی علی، محمد بن عبدالله الجلی و جهوده العلمیه، ل: ٢٩٣، په راویز.

١٥٢- مه لای گه وره، عه قیده ی ئیسلامی، ل: ٦-٧.

١٥٣- مه لای گه وره، عه قیده ی ئیسلامی، ل: ٤٠.

١٥٤- محمد بن اسماعیل البخاری، صحیح البخاری (الجامع الصحیح)، په رتوکی (الدعوات)، بابی: (اسغفار النبی (صلی الله علیه وسلم) فی الیوم واللیله) ژماره: ٦٣٠٧.